

TAIDENÄYTTELYSSÄ SAA KOSKEA, HAISTAA, KUULLA JA MAISTAA

TUNTUMAA

11.9. - 3.10.2010

PORIN PUUVILLAN LANKAVÄRJÄÄMÖ, SILTAPUISTONKATU 2
KE-PE 12-18, LA-SU 11-16

SANNA HEIKINTALO JA JAANA TERÄVÄINEN
MAARIT HEDMAN, KIRSI JAAKKOLA, Mervi KUITTINEN-KARIVIRTA
HILDA KOZARI, KARI MÄKIRANTA, VEIJO SETÄLÄ JA TIP-CONNECTION

NÄYTTELYÄ TUKEVAT TAITEEN KESKUSTOIMIKUNTA, SUOMEN KULTTUURIRAHASTON VARSINAIS-SUOMEN RAHASTO, SOKEAIN LASTEN TUKISÄÄTIÖ JA RENOR

Juliste ja kutsu graafinen suunnittelu Markus Toivanen

Kuohukuvajuliste Tomi Kavander

Taitto Kari Vainio

Valokuvat Marika Leinonen-Vainio, Kari Vainio ja Anna Ivanova-Brashinskaya

TUNTUMAA

Taidenäyttely näkövammaisille

Marika Leinonen-Vainio

Taiteen maisterin opinnäyte
Aalto yliopisto
Taideteollinen korkeakoulu
Porin taiteen ja median laitos
2011

SISÄLLYS

JOHDANTO	1
Mistä kaikki alkoi	3
Yhteistyökumppanit	3
TAUSTAA TUNTUMA-TUOTANNOLLE	5
Edelläkävijät	5
KESKEISET KÄSITTEET JA TUOTANNON SAAVUTETTAVUUS	8
Design for all – saavutettava suunnittelu	8
Saavutettavuus	9
Esteettömyys	10
Haptiikka	10
Haptiisi	11
Taktiili	11
Näkövammaisuus	11
Sokeus	12
Kuvailutulkkaus	12
Runomuotokuva	12
Pistekirjoitus	13
MITEN NÄKÖVAMMAISEN VISUAALINEN MAAILMANKUVA SYNTYY?	14
TUOTTAJA KURAATTORIN ROOLISSA	15
Taiteilija tapaamiset ja koulutukset	15
NÄYTTELYTILAN LÖYTYMINEN	17
Lankavärijäämön saavutettavuus	20
TAITEILIIJA JA TEOKSET	24
Sanna Heikintalo ja Jaana Teräväinen	
Muistoja Tulevaisuudesta.....	24
Runomuotokuva	27
Maarit Hedman	
Valon helmiä	28
Runomuotokuva	33
Kirsi Jaakkola	
Lentoharjoitus	34
Runomuotokuva	37
Mervi Kuittinen-Karivirta	
Heränneet	38
Runomuotokuva	41

Hilda Kozári	
Valkoiset Lakanat II	42
Makukuvasarja	44
Runomuotokuva	47
Kari Mäkiranta	
Hetki Tuntumalle	48
Runomuotokuva	51
Veijo Setälä	
Paikka	52
Olet Tässä	53
Runomuotokuva	55
IRINA ISAEV	56
NÄYTTELYSTÄ TIEDOTTAMINEN	57
Tiedote	57
Juliste ja kutsu	58
YLEISÖN KOHTAAMINEN	60
Saavutettava ripustus	60
Teoskyltit	62
Teosteksteinä runomuotokuvat	62
Opastukset	63
Työnjako opastuksissa	64
PALAUTTEISTA	65
TUNTUMAA-NÄYTTELY JA DESIGN FOR ALL	65
MITÄ TUOTTAJA TEKEE?	66
MITÄ TUOTANNON TEKEMINEN ANTOI?	67
Taktil; Tuhkimo	68
YHTEENVETO	69
KIIITOS	72
LÄHTEET	73
LIITTEET	

JOHDANTO

Näkövammaisen taiteen kokijana herättää monenlaisia ajatuksia. Miten näkövammaiselle voi välittää visuaalisen kokemuksen?

Taiteen maisterin opinnäytetyöni on kaksiosainen. Se koostuu *Tuntumaa*-taidenäyttelytuotannosta ja siitä kertovasta kirjallisesta esityksestä. *Tuntumaa*-näyttely oli ensisijaisesti näkövammaisille suunnattu kiertävä taidenäyttely, jonka taiteellisissa valinnoissa otettiin huomioon mahdollisimman laajasti saavutettavan suunnittelun (*Design for All*) periaatteet. Tässä kirjallisessa esityksessä kerron, miten saavutettavuus toteutui *Tuntumaa*-näyttelyssä.

Tuntumaa-tuotannon lähtökohtana oli antaa kokemuksia ja elämyksiä näkövammaisille lapsille ja nuorille. Ideastani syntyi moniaistinen *Tuntumaa*-näyttely, jota toteuttamassa oli kahdeksan taiteilijaa minun kanssani. Syntyi kymmenen teoksen kokonaisuus – kosketeltavia, tuoksuvia, maistuvia ja kuunneltavia maalauksia, veistoksia ja installaatioita.

Räätälöintiä, esitysten suuntaamista erilaisille kohderyhmille heidän tarpeensa lähtökohtana, olin tottunut jo aiemmin tuottajan töissäni toteuttamaan. Pystyin hyödyntämään työkokemustani teatteri- ja sirkusesitysten

sekä tapahtumien tuottajana. Lisäksi opin paljon uutta ja sain jakaa tuotannossa esille nousseita asioita. Sain tilaisuuden verkottua muidenkin kuin oman ammattialueeni asiantuntijoiden kanssa. Myös taiteilijat saivat tuotannosta uusia tekemisen tapoja. Usein uusien asioiden kohtaaminen antaa mahdollisuuden purkaa auki tottumuksia ja tapoja.

Omassa työssäni tämä näkyy myös lähestymistapana tässä kirjallisessa esityksessä. En käsittele perinteisesti tuottajuuteen liittyviä asioita, kuten esimerkiksi projektinhallintaa, vaan sitä, miten tuottajana valitsin uuden tavan lähestyä Tuntumaa-tuotantoa: saavutettavuuden.

Tuntumaa-näyttely oli Porin Puuvillan Lankavärjäämössä

11.9. – 3.10.2010 ja Helsingissä Näkövammaisten palvelu - ja toimintakeskus Iiriksessä 7.12.2010 – 15.1.2011 sekä Hämeenlinnassa lasten ja nuorten kulttuurikeskus ARXissa 19.1. – 12.3.2011.

Tampereella näyttely avautuu tammikuussa 2012. (14.1. – 26.2.2012)

Kulttuuripalvelujen saavutettavuuden kehittämistyö perustuu olennaisesti ihmisoikeuksien ja yhdenvertaisuuden käsitteisiin sekä niihin liittyviin sopimuksiin ja lainsäädäntöön. Ihmisoikeuksien osalta merkittävin asiakirja on Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuksien julistus vuodelta 1948, jonka 27. artiklassa todetaan, että jokaisella on oikeus osallistua yhteiskunnan sivistyselämään ja nauttia taiteista. Kulttuurin tuottamisen palveluissamme näkövammaisille on vielä paljon kehitettävää, vaikka laki ja kansainväliset sopimukset velvoittavat huomioimaan ihmisten yhdenvertaisuuden.
(Könkkölä 2003, 13, 100.)

Mistä kaikki alkoi?

Idea näyttelyn tuottamisesta syntyi kuratointikurssilla opiskelujeni loppuvaiheessa helmikuussa 2009. Kurssityötä tehdessäni etsin vielä kuvitteelliselle näyttelylle paikkaa. Olin yhteydessä Hämeenlinnan lastenkulttuurikeskuksen näyttelytoiminnasta vastaavaan tuottajaan, ja esittelin ideani lapsille suunnatusta moniaistisesta näyttelystä. Se sai innostuneen vastaanoton ja sovimme, että palaan asiaan jos toteuttaisin näyttelyn. Heinäkuussa 2009 palasin suunnitelmaan uudelleen miettiessäni opinnäytteeni aihetta; miten esittävän taiteen tuottajana voisin toimia kuvataiteen kentällä. Aihe tuntui yhä kiinnostavalta, joten päätin toteuttaa tuotannon. Ideasta syntyi taidenäyttelytuotanto näkövammaisille lapsille ja nuorille: Tuntumaa.

Yhteistyökumppanit

Elokuussa 2009 esittelin näyttelysuunnitelmani Porin lastenkulttuurikeskus - Satakunnan lastenkulttuuriverkoston toiminnanjohtajalle Päivi Setälälle. Näyttelytoiminta sopi Taikalamppu-verkoston kuuluvan Porin lastenkulttuurikeskuksen kehittämistehtävään, joten päätös yhteistyön aloittamisesta syntyi nopeasti.

Toiminnanjohtaja Päivi Setälä kiinnostui tästä näyttelyideasta kahden kysymyksen kautta: *Miten kuvataide aukeaa näkemättä ja mitä todellisen kiinnostavaa voi visuaalisen kulttuurin parissa tarjota näkövammaisille lapsille? Miten tarjoamme enemmän kuin vain ”jäniksenkäpälän koskettelua”, kuten eräs äiti oli kommentoinut näkövammaisille lapsille yleisesti tarjottavaa näyttelyantia.*

Seuraavaksi esittelin tuotannon näkövammaisten keskusjärjestön lasten kuntoutuspalvelun kuntoutuspäällikölle Marja-Liisa Korpelalle, Varsinais-Suomen lasten aluesihteerille Jaana Engblomille ja Sokeain Lasten Tuen toiminnanjohtajalle Rilla Aura-Korvelle. Idea moniaistisesta, tasa-arvoisesta näyttelystä sai innostuneen vastaanoton ja yhteistyömme lähti liikkeelle. Näyttelyn nimi *Tuntumaa* valittiin tuotannon taiteilijoilta saatujen ehdotusten pohjalta äänestämällä 23.4.2010.

Taikalamppu on lastenkulttuurikeskusten valtakunnallinen verkosto. Sen tavoitteena on kehittää lasten ja nuorten taide- ja kulttuuripalveluita koko Suomessa. Taikalamppu tukee jo olemassa olevien lastenkulttuurikeskusten toimintaa ja edistää palveluiden syntymistä sinne, missä niitä ei vielä ole. Verkoston toiminta perustuu tällä hetkellä viisivuotisiin toimikausiin.

Porin lastenkulttuurikeskus on kuulunut Taikalamppu - verkostoon keskuksen perustamisesta lähtien (2003) Lastenkulttuurikeskus on verkostoitunut myös usean Satakunnan kunnan kanssa.

Opetusministeriön Porin lastenkulttuurikeskukselle antamat kehittämistehtävät verkostossa ovat lastenkulttuurin kehittäminen paikallisesti ja alueellisesti sekä näyttelytoiminnan kehittäminen. Taiteenaloista painopisteinä ovat kuvataide, visuaalinen kulttuuri ja valokuva.

TAUSTAA TUNTUMAA-TUOTANNOLLE

Edelläkävijät

Iso-Britanniaa pidetään yhä kulttuuripalvelujen saavutettavuuden kehittämisen suhteen edelläkävijämaana. Suomessa aiheeseen liittyvää materiaalia syntyy koko ajan lisää, mutta toistaiseksi sitä on niukasti saatavilla. Tutkimus ja kirjallisuus ovat keskittyneet erityisesti museopalveluihin ja kulttuuriperintökohteisiin. Tässä viitekehyksessä saavutettavuutta tarkastellaan monipuolisesti, joten käytin hyväkseni näitä museopalveluihin sovellettuja tietoja. Valtion taidemuseon kehittämissyksikkö Kehys on julkaissut *Museo kaikille; Pohjoismainen esteettömyys ja saavutettavuusoppaan* (Svensson 2003, suom. toim. Sari Salovaara).

Taideteollisen korkeakoulun Medialaboratorio ja Valtion taidemuseon kehittämissyksikkö Kehys julkaisivat vuonna 2007 kulttuuriperintökohteiden saavutettavuuden kehittämissoppaan *Avoimet ovet – miten kulttuuriperintökohteista ja näyttelyistä tehdään saavutettavia*. Kyseinen dvd -julkaisu oli osa Museoviraston koordinoimaa kansainvälistä EU-hanketta *Access to Cultural Heritage: Policies of Presentation and Use 2004–2007*. Vuonna 2007 Museovirasto julkaisi Mikko Teräsvirran toimittaman julkaisun *Kättä pidempää – opas asiakaspalvelun saavutettavuuteen*.

Kulttuurisen tasa-arvon edistämistä tekee Valtion taidemuseo¹: se koordinoi muun muassa Kulttuuria kaikille -palvelua. Hyödynsin Kulttuuria kaikille -palvelun verkkosivuilla julkaistuja tietoja saavutettavuuden kehittämisestä.

Kulttuuria kaikille -palvelu on kanava taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden edistämiseen. Se mahdollistaa verkostojen ja kommunikaatioyhteyksien luomisen. Kulttuuria kaikille -palvelusta saa neuvoja esimerkiksi tarvekartoitusten, arviointien, koulutuksen ja materiaalien tuottamisessa. Neuvontapalvelu tarjoaa kulttuuripalvelujen tuottajien käyttöön työkaluja, ohjeita ja asiantuntijoita. Tärkeä tiedon jakamisen väylä on internet-sivusto www.kulttuuriaik kaikille.fi/tietoa (www.cultureforall.info.) Opetusministeriö rahoittaa neuvontapalvelua osana strategiatyötä, jossa yhtenä painopisteenä on taiteen ja kulttuurin saavutettavuus.

Ateneumissa 1980-luvulla ensimmäistä isoa projektia näkövammaisille asiakkaille oli toteuttamassa museolehtori Marjatta Levanto. Projektin aikana syntyivät *Kosketeltavat kuvat*-näyttely. Samaan projektiin kuuluvan kokonaisuuden Suomen taiteen klassikoista toteutti Erica Othman. Äänikuvat *Kuunneltavia kuvia*, ovat edelleen käytössä (Salovaara 2002).

1990-luvulla Valtion taidemuseon Museopedagogisen yksikön johtaja Marjatta Levanto painotti saavutettavuutta eli museon velvollisuutta olla kaikkien halukkaiden kävijöiden ulottuvilla. Museolehtori Erica Othmanin aloitteesta vuonna 1999 alkoi kaksivuotinen Saavutettavuus-projekti Valtion taidemuseon Museopedagogisessa yksikössä. Vuosien 1999-2001 aikana paneuduttiin Valtion taidemuseon omien museoiden saavutettavuuden parantamiseen. Mukana ovat muun muassa fyysinen, tiedollinen, taloudellinen, asenteellinen ja kulttuurinen saavutettavuus. Vuonna 2000 Ateneumin *Hugo Simberg* -näyttelystä tehtiin Saavutettavuus-projektin esimerkinäyttely. Projektin aikana tuotettiin paljon saavutettavuutta edistävää materiaalia. Niiden joukossa muun muassa Marjatta Levannon kirjoittama selkokielenen kirja *Hugo Simbergin maailma*, joka julkaistiin näyttelyn yhteydessä. (Salovaara 2002.)

¹ Valtion taidemuseon muodostavat Ateneumin taidemuseo, Nykytaiteen museo Kiasma, Sinebrychoffin taidemuseo ja Kuvataiteen keskusarkisto

Projektin aikana Hugo Simbergin taiteesta tehtiin myös näkövammaisille suunnattu verkkonäyttely Valtion taidemuseon www-sivuille. Osa teoksista on toteutettu moniaistisesti: Simbergin teoksia voi kuunnella ääniopastuksen avulla ja tunnustella kokokuvista².

Sain arvokasta tietoa tuotannon sisällön suunnitteluun Leena Honkasen ja Eero Vartion tutkimuksesta, *Sanoilla maalattu maisema* (1998). Tutkimus käsittelee syntymäsokeiden visuaalista maailmankuvaa. Ajankoh- taista ja tärkeää tietoa sain myös keskustelemalla näkövammaisten ja heidän kanssaan toimivilta henkilöiltä sekä näkövammaisten Kulttuuripalvelun tuottajalta Tanja Rantalaiselta (ent. Turunen).

Suomessa 2000-luvun alkupuolelta lähtien myös kulttuurihallinto on pyrki- nyt ulottamaan tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusperiaatteen koskemaan kult- tuuripalveluita. Kansainväliset linjaukset ja sopimukset sekä kansallinen lainsäädäntö pyrkivät takaamaan yhdenvertaiset lähtökohdat kaikille ih- misille. Nyky-yhteiskunnan haasteena on vähemmistöjen oikeuksien, las- ten ja nuorten kehityksen turvaaminen sekä ikääntyvien ihmisten kasvava määrä.

² Kohokuva eli korkokuva eli reliefi on taideteos, jossa kuvan hahmon muodot liittyvät yhtenäiseen taustapintaan, josta ne työntyvät ulospäin (pintareliefi)

KESKEISET KÄSITTEET JA TUOTANNON SAAVUTETTAVUUS

Design for All, saavutettavuus, esteettömyys, haptiikka, taktili, näkövammaisuus, sokeus, kuvailutulkkaus, pistekirjoitus/*braille*

Design for All – saavutettava suunnittelu

Nykyisin käytetään käsitettä ”kaikille suunniteltu” (*Design for all*) ja ”universaali suunnittelu” (*Universal design*). Museoyhteisissä käytetään usein käsitettä Inclusive design, millä tarkoitetaan kaikkien kävijöiden ottamista mukaan museon toimintaan (Svensson 2003, 24). Käyttäjälähtöisyys toi työhöni ja päätöksentekoon nöyryyttä ja ammattimaisuutta. Se vähensi ”mutuun” eli henkilökohtaiseen mielipiteeseen pohjaavaa ajattelua.

Suomen *Design for All* (DfA) -verkosto määrittelee käsitteen näin: *DfA edistää tasa-arvoa ja se tarkoittaa sellaisia suunnitteluun liittyviä strategioita ja keinoja, joilla edistetään ympäristöjen, tuotteiden ja palveluiden käytettävyyttä, saavutettavuutta ja esteettömyyttä kaikille käyttäjille.*

Design for All on käsitteenä vakiintunut Euroopassa viimeisen kymmenen vuoden aikana. Sisältö on tullut tutuksi myös Suomessa, vaikka helposti suomen kieleksi taipuvaa käännöstä käsitteelle ei vielä olekaan. Suomalaisessa toimintaympäristössä *Design for All* kääntyy tällä hetkellä

usein esteettömyydeksi tai saavutettavuudeksi, joskus puhutaan myös suunnittelusta kaikille (*tillgänglighet, design för alla*). Käännökset muistuttavat käsitteen kiinteästä yhteydestä sosiaalisen tasa-arvon ja itsenäisen selviytymisen käsitteisiin. *Design for All* korostaa erilaisia käyttäjiä, mukaan ottamista ja käyttäjälähtöisyyttä.

Tuntumaa-näyttelyn suunnittelussa *DfA* -otetta hyödynnettiin muun muassa ottamalla suunnitteluun mukaan näkövammaisia lapsia ja heidän perheitään. Näissä keskusteluissa sain huomata, että ennakkokäsitykseni ei pitänyt paikkansa; näkövammaisilla ei ole luonnostaan parempi tuntoaisti tai hahmotuskyky kuin näkeville. Järjestelmällinen ja keskittynyt havainnointi käsin edellyttää jatkuvaa harjoitusta hyvin varhaisesta iästä alkaen, jotta kuulo, - tunto - ja hajuaistin herkkyys voi kasvaa. Tapaamani perheet korostivat teosten ja esineiden turvallisuutta, ja että lapselle on annettava ennakkotietoa siitä, mitä hän saa käteensä.

Saavutettavuus

Saavutettavuus edistää yhdenvertaisuutta. Saavutettavuus-käsite kulttuuripalvelujen yhteydessä on laaja-alainen ja huomioi monenlaiset yleisöt erilaisine tarpeineen. Hyvä saavutettavuus tuo kulttuuripalvelut kaikkien ulottuville ja tarjoaa kaikille mahdollisuuden osallistumiseen ja elämyksiin. *Tuntumaa*-tuotannon tavoitteena oli tarjota näkövammaisille saavutettava elämys.

Saavutettavuus eri aistien avulla toteutui *Tuntumaa*-näyttelyssä, sillä teokset olivat moniaistisia: kosketeltavia, kuunneltavia, haisteltavia ja maisteltavia. Kiinnitin huomiota myös tiedotuksen saavutettavuuteen näkövammaisille. Yhteistyökumppaneiden avulla saavutettiin kattava tiedottaminen, koska tietoa pystyttiin levittämään myös näkövammaisten käyttämille keskustelufoorumeille. Näyttelyn tekstit, kutsu, juliste ja runomuotokuvat, toteutettiin pistekirjoituksena. Taloudellinen saavutettavuus toteutui, kun *Tuntumaa*-näyttelyyn oli vapaa pääsy.

Esteettömyys

Esteettömyys painottaa palvelun toimivuutta etenkin toimintarajoitteisten ihmisten kannalta. Ollakseen saavutettavaa, ympäristön, palvelun tai tarjonnan on oltava mahdollisimman esteetöntä eli erilaisten ihmisten käyttöön soveltuvaa.

Tuntumaa-näyttely toteutettiin Porin Puuvillan Lankavärjäämön. Puuvilla sijaitsee näkyvällä paikalla Kokemäenjoen rannassa. Liikenteellisesti alue on hyvin saavutettavissa. Puuvillan piha-alue on asvaltoitu ja Lankavärjäämön edessä sijaitsevalla parkkipaikalla on riittävästi tilaa, jotta pyörätuolin saa vaivattomasti autosta.

Näkövammaiselle esteetön ympäristö merkitsee, että palvelu tai informaatio on sellaista, jota hän pystyy hyödyntämään itsenäisesti. Esteettömyyden voi nähdä yhtenä saavutettavuuden osa-alueena: hyvä saavutettavuus on myös esteettömyyttä. Näkövammaisen kannalta tärkeitä asioita ovat henkilökohtaisen palvelun mahdollisuus ja palveluun liittyvän tiedon saaminen. (Näkövammaisten Keskusliitto 2010.)

Tuntumaa-näyttelyssä oppaan palvelut olivat käytettävissä. Näyttelyn ripustus huomioi näkövammaisen halun liikkua ja tutustua teoksiin itsenäisesti. Näyttelyn pohjapiirroksesta tehtiin kohokartta, jota tutkimalla oppaan kanssa sai käsityksen näyttelyn teoksista ja niiden sijainnista.

Haptiikka (*haptics*)

Haptiikka – kosketuksen ilmeneminen, jossa tuntoaisti, iho, lihakset, jänteet ja maan vetovoima yhdistyvät koko kehon vastaanottaessa tietoa (Lahtinen 2008).

Haptiisi (*haptese*) – keholle kosketuksella annettu yksittäinen viesti.

Haptiikka-käsitettä käytetään esineiden kosketukseen liittyvissä tutkimuksissa ja ympäristön hahmottamisessa. [...] Näkövammaistutkimuksen ja objektin tunnustelussa haptinen havainto on itsenäinen tuntohavainto ympäristöstä ja objektimaailmasta. Sen saa omilla käsillä ja keuholla, esimerkiksi käyttäessään valkoista keppiä. [...] Haptinen havainto on kosketus, joka sisältää vahvan liikeosuuden tiedon välittymisessä. (Lahtinen 2008, 31.)

Taktiili (*tactile*)

Taktiili on kosketus, joka havaitaan tuntoaistilla (tutkimuksen alueella puhdas tuntoaistikokemus). Taktiili korostaa vastaanottavaa sensoriaa ja haptiikka kokonaisvaltaista liikkeeseen perustuvaa informaation hakua (Lahtinen 2008, 31).

Näkövammaisuus

Näkövammaiseksi määritellään henkilö, jonka paremman silmän laseilla korjattu näöntarkkuus on heikompi kuin 0.3, ja sokeaksi, jos paremman silmän laseilla korjattu näöntarkkuus on alle 0.05 tai näkökenttä supistunut halkaisijaltaan alle 20 asteeseen tai jos toiminnallinen näkö on jostain muusta syystä vastaavalla tavalla heikentynyt. Sokeiksi luokitellaan syvästi heikkonäköiset, lähes sokeat ja täysin sokeat. Kaikilla itsenäinen liikkuminen tuottaa ongelmia, ja jokapäiväisestä elämästä täytyy selvitä pääasiassa muiden aistien avulla. Sokeus on harvinaisempi näkövamma kuin heikkonäköisyys. Vaikeasti heikkonäköinen henkilö kokee olennaista haittaa päivittäisissä toiminnassa, kuten lukemisessa, värien erottamisessa tai suunnistamisessa tuntemattomassa ympäristössä. (Näkövammaisten Keskusliitto 2010.)

Sokeus

Sokeus on väliaikainen tai pysyvä näköaistin puuttuminen. Sokea ihminen ei kykene havaitsemaan valon aallonpituuksien ja voimakkuuksien vaihteluita. Sokeus voi aiheutua silmien, näköhermojen tai aivojen näkökeskuksen vammasta. Sokeus ei yleensä ole täydellinen, vaan ihminen aistii vähäisesti valon vaihteluita. Sokeus voi olla synnynnäistä tai voi johtua myöhemmin syntyneestä vammasta tai sairaudesta. Sokeista ja vaikeasti heikkonäköisistä henkilöistä käytetty yhteinen yleisnimitys on näkövammainen. (Näkövammaisten Keskusliitto 2010.)

Kuvailutulkkaus (englanniksi *audio description*, ruotsiksi *syntolkning*)

Kuvailutulkkaus on visuaalisuuden sanallistamista, toisin sanoen visuaalisen informaation pukemista sanalliseen muotoon. Kuvailutulkkaus on jonkin tapahtuman tai asian visuaalisen puolen kuvailua näkövammaiselle. Kulttuuritapahtumien kuvailutulkkaus välittää taideteoksesta näkövammaiselle sen, mitä kuulo-, tunto-, haju- ja makuaisti eivät kerro. Taidenäyttelyssä kuvailutulkki sanallistaa teoksen visuaalisuuden. Teatterissa tai televisiossa se voi olla esimerkiksi näyttelijän ilmeiden ja eleiden kuvailua. (Näkövammaisten kulttuuripalvelut 2010.)

Tulkkaus-sana on tässä yhteydessä hieman harhaanjohtava, sillä kuvailijan on kyettävä kertomaan tapahtumasta mahdollisimman objektiivisesti. Suomessa kuvailutulkkausta on tehty 1980-luvulta. Toiminta on kuitenkin ollut hyvin satunnaista ja järjestäytymätöntä aina syksyyn 2005 asti, jolloin Näkövammaisten Kulttuuripalvelu ry aloitti ensimmäisten kuvailijoiden kouluttamisen näkövammaisten palvelu- ja toimintakeskus liriksessä Helsingin Itäkeskuksessa. (Näkövammaisten kulttuuripalvelut 2010.) *Tuntumaa*-näyttelyssä korvasin kuvailutulkkauksen runomuotokuvilla.

Runomuotokuva

Runomuotokuva on runouden laji, jossa runoilija kirjoittaa muotokuvan näkemästään. Runomuotokuva poikkeaa tavallisesta runosta siten, että

se syntyy paikan päällä, tässä ja nyt. Runomuotokuvat kuvailevat miltä teokset näyttävät, mutta ne eivät pyri objektiivisuuteen, vaan niissä puhuvat teoksen herättämät tunteet ja tunnelmat. (Hannula 2010.)

Pistekirjoitus

Laajimmalle levinneen kohokirjoitusjärjestelmän, pistekirjoituksen, keksi ranskalainen Louis Braille (1809 -1852). Braille sijoitti naskalilla paperille painetut kuusi pistettä suorakaiteen muotoiseksi kuvioksi. Siinä on lukijasta päin tarkasteltaessa kaksi pistettä rinnakkain ja kolme peräkkäin kahdessa jonossa. Jättämällä peruskuviosta pois tietyn määrän pisteitä määrätystä paikoista Braille sai syntymään 64 erilaista kuviota. Virallisesti pistekirjoitus hyväksyttiin vuonna 1844 ja Suomeen se levisi 1860-luvulla. Suomessa on noin 1500-2000 pistekirjoituksen käyttäjää. (Heikkinen 2009.)

Tarkat tiedot näkövammaisten lukumäärästä Suomessa puuttuvat toistaiseksi. Viimeisimpiin tutkimuksiin, kansainvälisiin vertailutietoihin ja muihin arvioihin viitaten oletetaan, että näkövammaisia on Suomessa ainakin 80 000. Tämä on noin 1.5 % väestöstä. Näkövammarekisteriin tulevien ilmoitusten ikäjakauman perusteella voidaan arvioida näkövammaisten lukumääriä ikäryhmittäin. Viime vuosina rekisteriin tulleista uusista ilmoituksista runsaat 80-85 % on koskenut 65 vuotta täyttäneitä, 12-14 % työikäisiä ja 2-8 % lapsia ja nuoria. (Näkövammaisten Keskusliitto 2010.)

Näkövammaisten Keskusliiton kuntoutuskeskuksen epävirallinen arvio on, että Suomessa syntyy vuosittain 70-100 näkövammaista lasta. Tarkkaa lukumäärää ei tiedetä, koska valtaosa näkövammaisina syntyvistä lapsista on monivammaisia eikä näkövammaa heti havaita. Saman tahon arvion mukaan työiässä näkövammautuu vuosittain 300-400 henkilöä. Ikääntyneenä näkövammautuneita on em. ryhmiin verrattuna moninkertainen määrä. (Ojamo 2009.)

MITEN NÄKÖVAMMAISEN VISUAALINEN MAAILMANKUVA SYNTYY?

Leena Honkasen ja Eero Vartion tutkimuksessa, *Sanoilla maalattu maisema*, vuodelta 1998 näkövammaiset kertovat turvautuvansa muihin aisteihin, kuten mielikuvitukseen tai muistoihin ja mahdollisesti uniin, saadakseen kuvan visuaalisesta maailmasta. Tutkimuksen mukaan sokean henkilön maailmankuvan kokonaisrakentumisessa tärkeimpiä asioita ovat auditiivisen eli kuuloon perustuva ja taktiiliin eli tuntoaistiin perustuva tieto. Huomattiin myös, että jossain määrin myös makuihin sekä hajuihin perustuva maailmankuva voi täydentää auditiivista ja taktiilia hahmottumista.

Honkasen ja Vartion tutkimus osoittaa, että näkövammaisille visuaaliset virikkeet välittyvät näkevien puheen ja siihen liittyvien aistimusten kautta. Näkövammaiset saavat tietoa myös radion, kaunokirjallisuuden, tietokirjojen, television, lehtien ja internetin välityksellä. Esteettisyyteen liittyvät myös musiikki, tanssi, tuoksut ja maut. Tutkimus vahvistaa ajatusta siitä, että lapselle tulisi tarjota mahdollisimman paljon virikkeitä viemällä hänet todellisiin paikkoihin. Ilman näitä kokemuksia lapset ja nuoret voivat pudota kokemuspöydän ulkopuolelle. Honkasen ja Vartion tutkimuksesta käy ilmi, että annetut impulssit vaikuttavat voimakkaasti siihen, miten lapsi suhtautuu visuaaliseen todellisuuteen aikuisena.

Normaalisti visuaalisen hahmottamisen kehitys on nopeinta 3–7 -vuotiaana ja maksimaalinen hahmotuskyky saavutetaan viimeistään 12-vuotiaana, mutta näkövammaisella vamma vaikeusasteesta riippuen huomattavasti myöhemmin (Lehtinen 2008, 17).

Tuntumaa-näyttelyn teokset stimuloivat lasta kehittämään järjestelmää tuntoaistille ja ne antavat myös mahdollisuuden tunteiden kohtaamiselle. Teosten erilaiset materiaalit ja pinnat tekivät kokemuksista visuaalisesti kiinnostavia.

TUOTTAJA KURAATTORIN ROOLISSA

Heinäkuussa 2009 olin valinnut projektiin kolme taiteilijaa: työparina valokuvaaja Sanna Heikintalo ja toimittaja Jaana Teräväinen sekä pukusuunnittelija Mervi Kuittinen-Karivirta. Heikintalon, Kuittinen-Karivirran ja myöhemmin mukaan tulevan säveltäjän Kari Mäkirannan teoksia tunsin entuudestaan. Yhteistyö Porin lastenkulttuurikeskuksen kanssa mahdollisti kuvataiteilija Kirsi Jaakkolan ja kuvanveistäjän Veijo Setälän osallistumisen näyttelyyn. Kuvataiteilijoihin Hilda Kozárin ja Maarit Hedmaniin tutustuin syksyllä 2009 Rauman taidemuseon amanuenssin Henna Paunun välityksellä. Syyskuun aikana Tuntumaa-tuotannon taiteilijat oli valittu. Ryhmään kuului kahdeksan monipuolisesti nykytaiteen kentällä toimivaa taiteilijaa. Myöhemmin ryhmään liittyi pietarilainen Irina Isaev.

Taiteilijatapaamiset ja koulutukset

Tutustuin taiteilijoihin, lukuun ottamatta Irina Isaevia, ennen projektin alkua. Järjestin henkilökohtaisia tapaamisia taiteilijoiden kanssa. Suunnittelimme näyttelyprosessia yhdessä: keskustelimme näkövammaisuudesta ja kuinka toteuttaa kyseinen teos näkövammaiselle yleisölle. Kävimme läpi materiaalibudjettia ja teokseen liittyviä hankintoja. Osan materiaaleista onnistuin saamaan sponsoreilta, muun muassa Hilda Kozárin teoksiin liittyvät tuoksut ja makeiset. Järjestin myös yhteistapaamisia tai-

teijijoiden kanssa. Vuorovaikutus oli tärkeä osa tuotannon toteuttamista ja siinä onnistumista.

Tuntumaa-tuotannon ensimmäinen taiteilijatapaaminen oli helmikuussa 2009. Taiteilijat esittelivät alustavia teossuunnitelmiaan ja mietimme näyttelyn nimeä sekä mahdollista näyttelypaikkaa. Toinen tapaaminen järjestettiin toukokuussa Helsingissä, näkövammaisten palvelu- ja toimintakeskus Iriksessä. Tutustuimme Iiris-keskuksen³ saavutettavuus ratkaisuihin ja samalla oli tarkoitus kartoittaa mahdollisuus *Tuntumaa*-näyttelyn vierailuun. Kolmas yhteinen tapaaminen oli huhtikuussa 2010, jolloin tutustuimme mahdolliseen näyttelytilaan.

Näkövammaisten palvelu- ja toimintakeskus Iriksessä vierailimme myös Pime Cafessa. Tilaan rakennettu äänimaisema, puheensorina, astioiden kilinä, oven avautumiset ja liikenteen häly, loivat tunnelman todellisesta kahvilasta. Kahvin juonti täysin pimeässä tilassa tuntui näkevälle epätodelliselta ja pelottavaltakin. Yksinkertaisetkin asiat, kuten juominen ja syöminen, tuntuivat hankalilta. Jopa pullakorin löytäminen pöydältä, saati maidon tai sokerin lisääminen kahviin tuntuivat miltei mahdottomilta tehtäviltä. Päivän päätteeksi kokeilimme Maarit Hedmanin opastamana erilaisia näkövammoja simuloivia laseja. Saimme huomata, että näkövammaisena asioiden tutkiminen vie paljon aikaa ja edellyttää kärsivällisyyttä sekä keskittymistä.

Elokuussa Porin lastenkulttuurikeskus oli mukana järjestämässä koulutustilaisuutta Porin taidemuseolla (tilaisuus kuului koulutuskokonaisuuteen *Avara museo – kehittyvä oppimisympäristö aikuisille*). Kouluttajana toimi kuvataiteilija Maarit Hedman (yksi Tuntumaan taiteilijoista). Aiheena oli näkövammaisen asiakkaan kohtaaminen museo- ja näyttely-ympäristössä. Koulutuksen kohderyhmään kuuluivat museoiden oppaat ja erityisesti henkilöt, jotka tulisivat toimimaan oppaina *Tuntumaa*-näytelyssä. Koulutuksessa opettelimme muun muassa kuvailutulkkauksia eli taideteoksen visuaalisuuden sanallistamista ja harjoittelimme oppaan ja opastettavan rooleja.

3 Iiris-keskus Näkövammaisten palvelu- ja toimintakeskus Iiris, käyntiosoite: Marjanie-mentie 74, Itäkeskus, Helsinki. Moderni rakennus on valmistunut 2004. Sen rakentamisessa on huomioitu esteettömyys monin tavoin: tilat soveltuvat pyörätuolin käyttäjille, kontrastit ja kohomateriaalit sekä puhuvat hissit helpottavat näkövammaisten liikkumista ja induktiosilmukat kuulovammaisia.

Opastustilanteessa opas tarjoaa käsivartensa, johon opastettava tarttuu kiinni kyynärpään yläpuolelta. Peukalo on käsivarren ulkopuolella ja muut sormet sisäpuolella. Oppaan kättä, josta opastettava pitää kiinni, kutsutaan yhteyskädeksi. Kun opas pitää yhteyskäden kiinni vartalossaan, voi opastettava tulkita liikkumisen suuntaa. Yhteyksikäden avulla opas voi osoittaa kohteen viemällä kätensä kiinni siihen - näin opastettava löytää oikeaan kohteeseen. Lapsia opastettaessa tarjotaan sormi tai ranne, josta hän voi pitää kiinni. Opastustilanteessa huomasin, että on epämiellyttävää seistä tilassa tietämättä mitä lähellä on. Siksi on tärkeää ohjata opastettava jonkin kiintopisteen luokse.

Tunnustelimme silmät peitettyinä taideteoksia ja kokeilimme niiden kuvailutulkkausta. Saimme kokea omakohtaisesti, kuinka käsin tapahtuvassa ”katsomisessa” ei yleensä ”nähdä” heti kokonaisuuksia, vaan ne täytyy etsiä osa osalta tutkimalla (Lehtinen 2008).

NÄYTTELYTILAN LÖYTYMINEN

Tavoite esteettömästä tilasta toteutui, kun toukokuussa 2010 pääsimme sopimukseen Renor Oy:n Kalevi Halmisen kanssa Puuvillan Lankavärjäämön käytöstä. Sain vuokrata tilan ajalle 1.9. – 4.10.2010.

Värjäämö on korkea, suorakaiteen muotoinen 245 m² tila.

Porin Puuvillan Lankavärjäamo

Näyttelytilaan tutustuminen 12.4.2010

Näyttelytilan varmistuminen vei monia asioita eteenpäin; pääsimme jatkamaan tuotantoa, taiteilijat saivat keskittyä teosten työstämiseen ja minä näyttelyn tiedottamiseen ja markkinointiin.

Monet käytännön seikat asettivat omat rajoituksensa tilalle, jota ei oltu suunniteltu näyttelytilaksi. Lankavärjäämön tilan turvallisuuden takaamiseksi suljimme kulun viereiseen, tyhjänä olevaan halliin. Muutos piti hyväksyttää palonviranomaisella - onneksi palotarkastaja hyväksyi muutoksen. Myös WC-tilojen ja vesipisteen puuttuminen toi oman haasteensa tilan toimivuudelle. Saa-vutettavuuden parantamiseksi päädyin tilaamaan bajamaja inva-wc:n. Se sijoitettiin värjäämörakennuksen etupihalle, lähelle Lankavärjäämön sisäänkäyntiä.

Näyttelytilan valaistuksena toimi luonnonvalo, joka levittäytyi tilaan lattiasta kattoon ulottuvan ikkunaseinän läpi. Lisäksi tilassa olivat kiinteät halogeenivalaisimet, jotka toimivat ajastimella.

Lankavärjäämön saavuttavuus

Puuvilla sijaitsee Porissa, Isosannan kaupunginosassa näkyvällä paikalla Kokemäenjoen rannalla. Liikenteellisesti alue on hyvin saavutettavissa. Puuvillan piha-alue on asfaltoitu ja Lankavärjäämön edessä sijaitsevalla parkkipaikalla on riittävästi tilaa, jotta pyörätuolin saa vaivattomasti autosta.

Tuntumaa-näyttelyyn saavuttaessa julisteet toivottivat tulijan tervetulleeksi. Lankavärjäämö on katutasossa ja sisäänkäynti on keskimmaisesta ovesta. Vedettäessä ovi avautuu suoraan näyttelytilaan.

Näkövammaiselle tila on hyvin voimakas käsite. Se liittyy erityisesti tilassa liikkumiseen, esteiden havaitsemiseen ja ympäristön hahmottamiseen. Jotta näkövammaisen voisi orientoitua ympäröivään maailmaan, hänen täytyy oppia ymmärtämään oma keho ja sen liikkeet eli kehonkäsite sekä kehon suhde tilaan eli tilankäsite (Lehtinen 2009, 18-19).

Tuntumaa-näyttelyn ripustus 1. – 3.9.2010

Taitailijat ja tuottaja/kuraattori teoksia ripustamassa

Lankavärjämössä liikkuminen oli turvallista kävijöille: lattia oli tasainen eikä siinä ollut tasoeroja.

Opastusta helpottamaan tehtiin kohokartta, johon oli merkitty *Tuntumaa*-näyttelyn teokset. Kartan tarjoama kokonaiskuva täydensi oppaan antama suusanallinen selitys. Kartan toteutti Anne Salmela Porin lastenkulttuurikeskuksesta

TAITEILIJAT JA TEOKSET

SANNA HEIKINTALO

valokuvaaja, Sveitsi

Työskentelee freelance-valokuvaajana sekä opettaa digi-valokuvausta ja kuvajournalismia.

JAANA TERÄVÄINEN

toimittaja ja taittaja, Tampere

Teräväinen työskentelee tiedottajana Kehitysvammaisten Tukiliitossa sekä freelance-taittajana.

MUISTOJA TULEVAISUUDESTA

2005/2010

tekstilevyt 20 cm x 30 cm, 12 kpl, istuintyyny, huopa-alusta

Teos *Muistoja tulevaisuudesta* pohtii miten, kuvat rakentuvat näkeville ja näkövammaisille tekstin perusteella. Teos syntyi muutamien Tampereella asuvien näkövammaisten henkilöiden avustuksella. *Haastattelemalla heitä saimme selville mm. mitä he näkevät ja minkälaiset asiat heille heittävätkin erityisesti visuaalisia mielikuvia. Näiden haastattelujen pohjalta muodostimme yksittäisiä lauseita, joihin erilaiset aistikuvat tiivistyvät.*

(Heikintalo & Teräväinen 2010)

Tekstit toteutettiin Gravax-levylle: mustateksti on kaiverruksena ja pisteet on toteutettu teräskuulilla. Kortit, joita on 12 kappaletta, aseteltiin harmaanvöröselle pyöreälle matolle, noin 150 cm halkaisijaltaan, kahdeksan tyynyn seuraan. Kirkkaan vihreän, sinisen, oranssin ja vaaleanpunaiset pyöreän muotoiset tyynyt matolla houkuttelivat istahtamaan ja lukemaan.

Kuvakorttien tekstit:

Kävelin sateen jälkeen laiturille paljain jaloin.

Keräsin puhtaat lakanat narulta.

Kaakaomuki lämmitti kohmeisia sormiani.

Joku on leiponut kanelipullia!

Sammutin kuusesta kynttilät.

Kellarissa on vielä mansikkahilloa.

Lokki varasti silakan torimyyjän huomaamatta.

Kun halasin häntä...

Kahvimylly rouskutti papuja.

Auringon puolella vesi tippuu jääpuikkoja pitkin.

Se löylykauhallinen sihahti sopivasti.

Keräsin kivilattialta sirpaleet.

PERHEALBUMI

perheportretissa ihot niin liki
kahdeksan kosketusta
ukin kädet ruusupensaan takana, ehkä yhdeksän?

me olemme domino, hellehihaisten ihmisten ketju.
samanlaiset vierekkäin,
joka kerta eripareina,
”hyvä niin”, sinä sanot:
”ei tämä ole mikään pituusjärjestys.”

me olemme lomalla,
olemme toisillemme
loma.

mitä kyynerpääsi muistaa?
mökin rappuset vielä märät.
äiti ei muista mutta varpaasi muistavat
sandaalit joista kasvoivat ulos.

menee puoli vuotta ja huuleen tarttuu kuuraa,
saunassa säilyy sama haju.

tämä kaikki tapahtuu sinulle,
kuin isossa keinussa hurjat vauhdit,
niin monta kuvaa,
sinua huimaa.
loma.

Sanna Heikintalon ja Jaana Teräväisen teoksesta
Muistoja tulevaisuudesta
Veera Lehtola, kirjoittajaryhmä Tapiiri

MAARIT HEDMAN

näkövammaisen kuvataiteilija, kuvaamataidonopettaja, Helsinki

VALON HELMIÄ

2010

kolmiosainen sekatekniikkamaalaus kankaalle

100 cm x 100 cm, 2 kpl 120 cm x 100 cm

Hedmanille maalaaminen on muistamista; hän muistaa väreit, valon, tunteet ja hetken. Maalaukset ovat heijastuksia hänen sisäisistä kuvistaan. *Näön menetys on muuttanut maailman jota katselen. Se levittäytyy ympärilleni harmaana, pehmeänä usvana. Maalatessani saan takaisin valon ja värit.[...] Kosketus on keskeisellä sijalla maalaamisessani. Maalaan työni sormillani. Kosketus korvaa sen, mitä silmäni eivät voi nähdä.* (Hedman 2010.)

Tässä runollisen sinisävyisestä kolmiosaisesta maalauksesta voi löytää yllättäviä pintoja: sileitä, rosoisia, karheita, kylmiä ja lämpimiä. Erilaisilla hiekoilla karhennettu akryyli, sileät ja mattapintaiset keramiikka- ja lasikiivet, aikakauslehdistä revityt pistekirjoitusliuskat, CD-levyn palat tekevät teoksesta moniulotteisen ja mieleenkiintoisen katsoa ja koskea. Materiaalit heijastavat valoa. Ne ovat kuin valon helmiä – kuin ilma ja vesi sulautuisivat toisiinsa.

Näkevät voivat nauttia heijastavista materiaaleista sekä väreistä. Näkövammaiset löytävät abstraktista maalauksesta kosketeltavia pintoja; taiteilijan sormien liike on jättänyt merkkejä ja jälkiä kankaalle. Monet näkövammaiset kuvailivat teosta vedenalaiseksi maisemaksi tai rauhalliseksi mielentilaksi.

Näyttelyn tavoitteena oli kannustaa lasta kohtaamaan maailma kosketuksen kautta. *Tuntumaa*-näyttelystä saadut kokemukset, ihmettely ja kuvittelu, opettavat osaltaan lasta integroitumaan näkevien maailmaan.

Sokeilla taktiisuuteen, lähinnä sormien ja kämmenien kosketukseen, perustuva estetiikka on keskeisellä sijalla. Kun visuaaliset havainnot eivät ole ohjaamassa esteettisen tajun kehittymistä, esteettisyyden käsite ja esteettisen ympäristön arviointi perustuvat muihin kuin visuaalisiin keinoihin. (Lehtinen 2008, 28).

Honkanen ja Vartio (1998) haastattelivat yhdeksää syntymäsokeaa ja yhtä sokeutunutta henkilöä muun muassa värien kokemisesta. Haastateltavien mielestä värejä selitettäessä on hyvä kertoa, mitä ne tuovat mieleen. Lähes kaikissa vastauksissa sininen herätti konkreettisia mielikuvia vedestä ja taivaasta. Vastausten sininen oli viileä ja kylmä, mutta myös rauhoittava, ja se koettiin positiiviseksi väriksi.

Käsin tapahtuvassa "katsomisessa" ei yleensä "nähdä" heti kokonaisuuksia, vaan ne täytyy etsiä osa osalta tutkimalla. Kokonaisuuksien havaitseminen tapahtuu kahdella kädellä ja koko kämmenellä. Näin saadaan selville kuvan koko ja laatu, yksinkertaisuus tai monimutkaisuus. (Lehtinen 2008.)

Maarit Hedman ja Valon helmiä, Iris-keskus, Helsinki 2010

Runomuotokuvat Maarit Hedmanin teoksista (Espoossa 16.8.2010)

Valon helmiä kellarin hämärässä hurinassa

Unelioiden pyörteiden
muistumia, liepeitä
voikukka ja maitohorsma
ottavat tuulen alleen
heittäydyn
mitä siitä, jos nämä valot ja varjot
kulkevat ohi
voin ottaa paksua valkoista
voin ottaa kaikki siniset
ja tehdä uudet,
jotka eivät karkaa.

Sormet aaltojen uurteissa
syvällä, aivan kuitujen pinnassa
pistekirjoituksen hiekkasärkät
haipuvat koodinpätkät
kerrostuneena
kämmenen leveyden alle
unohdusta
pelotonta kuin kesäsade
sormenpäät etsivät sen,
minkä on saatava hengittää
ja tekevät sateeseen
sileyden mentävän aukon

Sohjoa, terävää
hyisen kiteisiä reittejä
harmauden vuosilustot
joita voi kauhoa
sylintäydeltä pohjaan asti
löytääkseen pinnalle
tai jotain kirkasta, eheää
jonka ottaa,
kantaa mukanaan

KIRSI JAAKKOLA

kuvataiteilija, Kankaanpää

Työskentelee Porin lastenkulttuurikeskus - Satakunnan lastenkulttuuri-
verkostossa assistenttina.

LENTOHARJOITUS

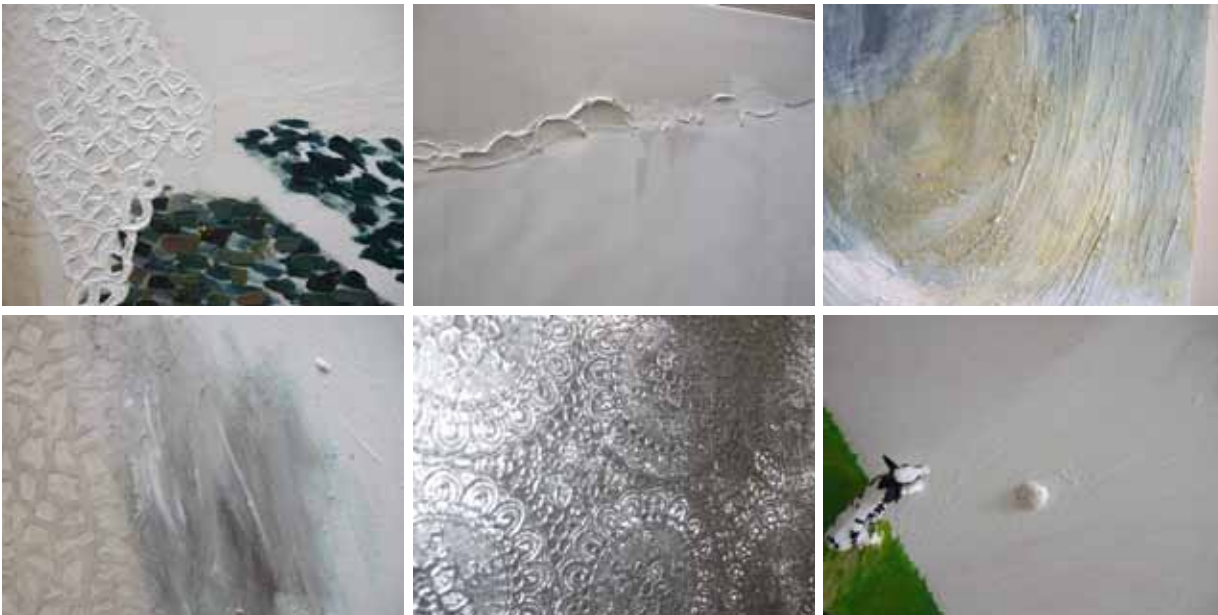
2010

Moniosainen sekatekniikkamaalaus kankaalle ja levyllä

100 cm x 100 cm, 3 kpl

Teoksen rytmi syntyy viivojen, värien ja eri materiaalien vuorottelusta. Akryyli- ja öljyvärin lisäksi maalattuun teokseen on lisätty hiekkapaperia, kakkupaperia, helmiä, hiekkaa, valkoisen kiiltävapintaisen kankaan alle kätkeytyä vanua sekä muovinen pieni leluvasikka. Teos rakentuu kolmesta osasta ja se ehdottaa ”katsojalle” uuden tavan katsoa maisemaa. Kaarevat ja kulmikkaat lumisen maiseman muodot välittävät vahvan tunnelman.

Teos on tunnusteltava, rapsuteltava ja taputeltava maisemallinen sekatekniikkamaalaus. Teos lennättää ajatukset lumen verhoamasta maasta

Lentomaiseman puut tuntuivat käsiin sellaisilta kuin niissä olisi oikeasti ollut lehtiä.

kevään vihreyteen ja ensimmäiseen nuuhkaisuun kesälaitumella. Millaista on lumi? *Pehmeää, kovaa, jäistä, rauhoittavaa, upottavaa, hiljaista, äänekästä, narisevaa, tupruttelevaa, märkää ja raskasta, valkoista, keltaista, harmaata, mustaa...* Entä jos lehmät lentäisivät. Millaisia maise-mia he näkisivät? Teoksesta löytyy käsille ja sormille eri reittejä ja tuntuja; lämpimän ja kylmän eroja, upottavaa lunta, jäistä tietä, repaleisia pilviä, lumenaurausreittejä, mustaa, likaista lunta, hiekoitettuja pihvoja. Lento-harjoitus on myös taiteilijan matka näkövammaisuuteen ja taiteen tekemiseen muilla kuin visuaalisilla määritteillä. (Jaakkola 2010.)

Lentoharjoitus

Vasikansorkat kirmaavat lumessa
tämän kerran
ne saavat lentää valkoiseen valoon
haudalta hamaan vasikoimiseen
leikki vie sormia, sorkkia
kankaalla eteenpäin
upottavaan hankeen
rosoiselle jäälle
lumihiutaleista tulee lehmäkuvioista ihoa
lehmännahasta ihonhiutaleita, kieppuvaa
hilselunta ja marmorista hiekkaerämaata.
Miltä joku väri tuntuu?
Miltä tuntuu lumihiutale kielellä,
jäinen sohjo paljaissa jaloissa, lumimyrsky
kasvoilla?
Ennen leikkejä
ennen putousta pilven syliin
ja vasikoiden kahvikestejä, kakkupapereita
suupielissä ja unenmurut ympäri hakaa.

20.8.2010
Terhi Hannula,
Kirjoittajaryhmä Tapiiri

MERVI KUITTINEN-KARIVIRTA
pukusuunnittelija, Turku

HERÄNNEET

2010

installaatio

puuvillapumpuli, vehnä jauho, vesi

Mervi Kuittinen-Karivirta toteutti näyttelyyn moniosaisen installaation. *Heränneet*-teos syntyi sadasta valkoisesta, kooltaan noin ihmisen pään kokoisesta ”silkkiperhosen munasta”. Osa munista kiinnitettiin näyttelytilan kattoon ja osa jätettiin lattialle. Ripustus loi tunnelman kuoriutuneiden perhosten hylkäämistä munankuorista. Lattialla olevat munat houkuttelivat kahlaamaan niiden seassa ja silittämään niiden karheansileää pintaa. Jos teoksella olisi ääni, se olisi lempeä sirkutus. Näkevät löysivät yllätyksen myös munan sisältä.

Munia voi myös kuunnella, rapistella, rapsutella, kosketella.

"Silkkiperhosen munat" on valmistettu Nalle Puh -ilmapallojen päälle.
Teoksen tuoksu tulee jauholiisteristä.
Helsinki, Hämeenlinna ja Pori

Heränneille

Sisällä on sileää
sileää ja turva.

Alhaalla kivet jalkojen alla, muriseva vaara.

Se mitä minusta jää

on äitini lahja, pullantuoksuinen, oluenhajuinen pesä,
pimeä sisältä ja valkea päältä.

Munassa olen itse maailma. Kuuntelen
hiljaisuutta, katselen pimeyttä, tunnen
lämmön

vaikken tiedä kylmästäkään.

Mutta matkan on alettava.

Hiljaisuuteenkin kyllästyy.

Kun painaudun näin, sisariani vasten,
haluan heidän luokseen.

Raavin syön tien auki

olen ensimmäistä kertaa joku

se sattuu, aurinko möly hengissäpysyminen
auts! Mutta matkan on alettava

Aurinko odottaa!

Sisarten ja veljien karvaiset jalat
kättelevät tervetulleeksi ja yhdessä

tappellemme tanssimme kiehnäämme kitisemme
tien valkeasta väreihin loputtomiin.

Sileästä aina uusiin karheuksiin.

14.6.2010

Terhi Hannula,

Kirjoittajaryhmä Tapiiri

HILDA KOZÁRI

kuvataiteilija (s. Unkari), Helsinki

Erikoistunut moniaistisiin installaatioihin

VALKOISET LAKANAT II

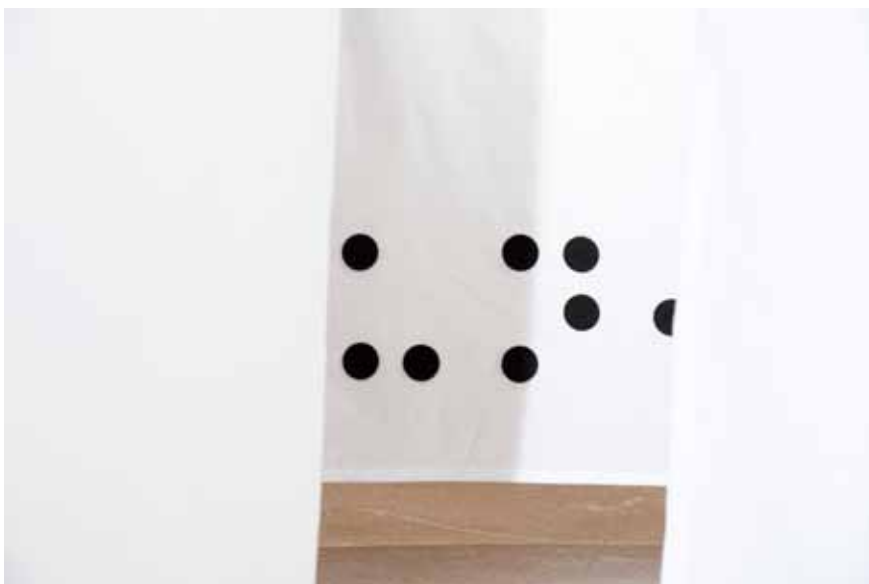
2010

Installaatio

lakana, purjekangas, pyykkinaru, pyykkipoika

Valkoiset lakanat II -installaatio ja Maku kuva -taulu nostavat arkipäivän yksinkertaiset esineet henkilökohtaiseksi muistimatkaksi.

Valkoiset lakanat -installaatioon voi mennä sisään ja tuntea lakanoiden muodostaman tilan eri tuoksuineen. Lakanat ovat tavallisia valkoisia puuvillalakanoita sekä rahisevaa purjekangasta. Lakanoihin on myös ommeltu pistekirjoituksen muotoon mustia ja valkoisia huopatassuja, joihin on lisätty tuoksuöljyjä. Jasmiini- ja eukalyptustuoksu tuovat mieleen puhtaan ja raikkaan pyykin. Mustat huopapisteet muodostavat sanan UNI ja valkoiset pisteet piirtävät p -kirjaimen. Näyttelyssä käyneet lapset nauttivat, kun he saivat piiloutua lakanoiden väliin.

Valkoiset lakanat -installaation ensimmäinen versio oli esillä *Aistien Aitat* -näyttelyssä 2008. Tuntumaa-näyttelyyn teos muotoutui pienimuotoiseksi tilakokemukseksi.

MAKU KUVA, KUVASARJA

2010

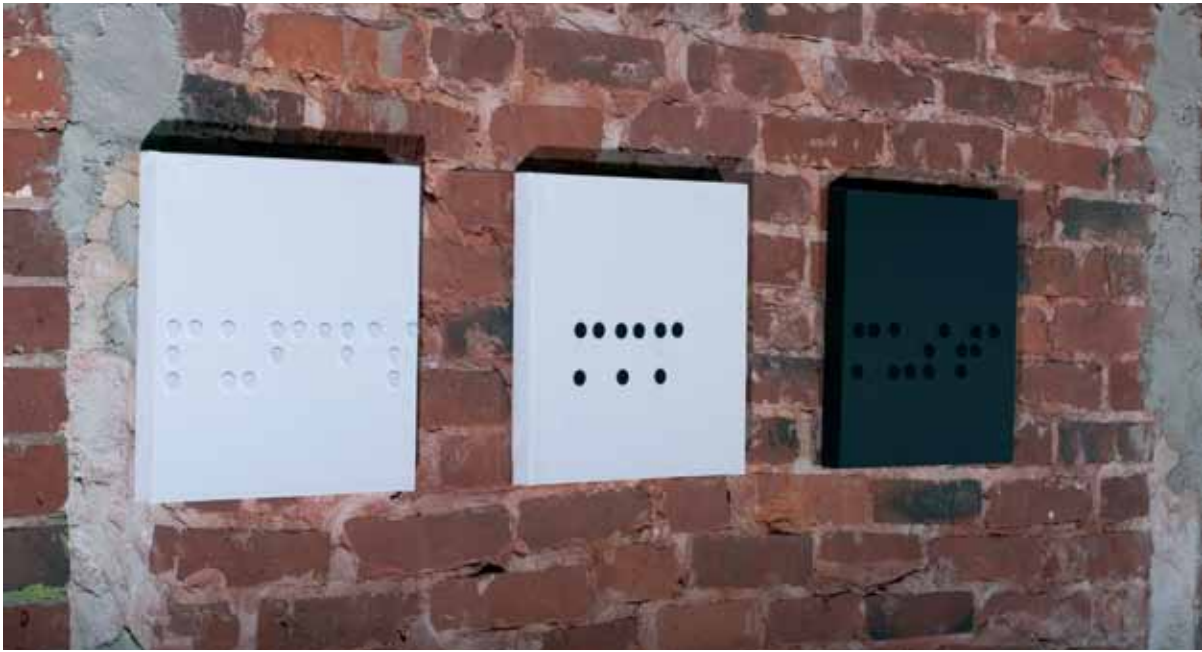
kangaspohja, huopa, tuoksu

40 cm x 40 cm, kolmiosainen teos

Makukuvasarja pitää sisällään kolme tuoksuvaa kuvaa sekä minttu-, sitruuna- ja lakritsimakeisista. Kuvansarjan valkoiseen osaan kiinnitetyt huopapisteet tuoksuvat piparmintulle ja ne muodostavat sanan puhdas. Huopapisteissä on tuoksuna piparminttu. Keskimmäinen teoksen pinnan rikkovat mustat huopapisteet, jotka muodostavat kirjaimet mmm. Kirjaimet tuoksuvat sitruunalle. Sarjan kolmas kuva, on musta kuten myös sen pinnalla olevat huopapisteet. Musta teos tuoksuu lakritsille. Teosten alapuolella olevista rasioista löytyvät vastaavat maut sitruuna-, minttu- ja lakritsimakeisista.

Runomuotokuvat Hilda Kozárin teoksista (Helsingissä 16.8.2010)

Jos menet sisään
tästä valkoisesta
millaiseen aamuun tulet ulos?
Jos elokuvien lapsuuskohtaukset
tuoksuisivat
ne tuoksuisivat näin
jonkun toisen muistolta
johon silti voin pujahtaa, tästä vain
Niin paljon sähköttä että on
suljettava silmät
Auringossa kiristyvän
kankaan ääni
kun tuuli on pyyhkinyt
seinät

Ruokakomero pehmeää villaa
ja tiheitä uutteita
mustien pisteiden uni
helsinkiläisen kesäaamun tuoksukartta:
kitkeränmakeaa kielellä,
sileän kulunutta jalan alla
enkä enää voi ajatella
tällaista elokuun valoa
ilman sitruunaa
lasten äänissä ikkunan läpi
on piparminttua

Jasmine Westerlund
Kirjoittajaryhmä Tapiiri

KARI MÄKIRANTA
muusikko, säveltäjä

HETKI TUNTUMALLE

2010

soiva veistos

vesivaraaja, puu, metallimaali

korkeus 155 cm (60 x 85 x 155 cm)

Kari Mäkiranta rakensi soivan ja soitettavan veistoksen. Sen uumenista kuuluva mystinen musiikki vei näyttelyssä kävijän pyhälle matkalle. Teoksen runkona on vanha vesisäiliö. Taiteilija kiinnitti veistokseen oven kahvoja, joita vääntämällä kävijä sai veistoksen soimaan.

Koputtele, naputtele, raavi, puhalla, huuda, väännä ja vihellä teoksesta kuuluvan musiikin mukana.

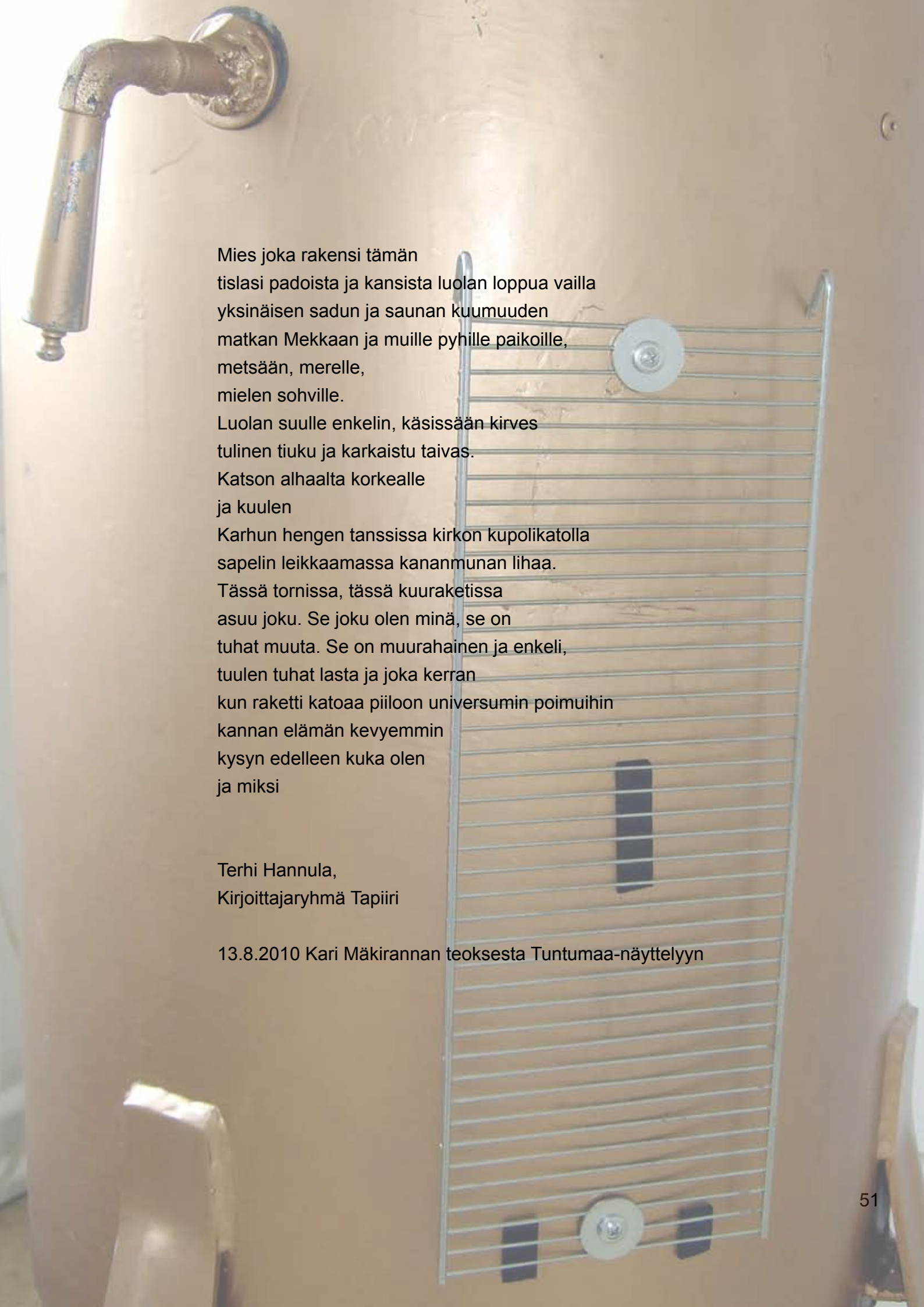
Hienoin asia oli soitinkone, se minut hyvälle tuulelle. Se oli kuin kamiina, joka lämmittää. Haluaisin sellaisen laitteen omaan kotiin ja soittelisin sitä aamusta iltaan.

Taideteoksen tutkiminen käsillä antaa mahdollisuuden omaan tulkintaan ja teoksesta saa mielikuvan. Tuntoaistin kautta kohteesta tunnistetaan mm. materiaali, lämpötila, muoto, koko ja paino. Koemme visuaalisen maailman näkö- ja muiden aistien lisäksi myös mielen prosesseilla. (Lahtinen, Palmer, Lahtinen 2009, 18.)

Näkövammaisten esteettiset kokemukset ovat mahdollisia aivan samoin perustein kuin näkevien esteettiset kokemukset. Pinnat, erilaiset materiaalit ja niiden kautta aikaansaadut kokemukset, kolmiulotteiset teokset ja käyttöesineet voivat herättää esteettisen nautinnon. (Lehtinen 2008, 29.)

Mies joka rakensi tämän
tislasi padoista ja kansista luolan loppua vailla
yksinäisen sadun ja saunan kuumuuden
matkan Mekkaan ja muille pyhille paikoille,
metsään, merelle,
mielen sohville.
Luolan suulle enkelin, käsissään kirves
tulinen tiuku ja karkaistu taivas.
Katson alhaalta korkealle
ja kuulen
Karhun hengen tanssissa kirkon kupolikatolla
sapelin leikkaamassa kananmunan lihaa.
Tässä tornissa, tässä kuuraketissa
asuu joku. Se joku olen minä, se on
tuhat muuta. Se on muurahainen ja enkeli,
tuulen tuhat lasta ja joka kerran
kun raketti katoaa piiloon universumin poimuihin
kannan elämän kevyemmin
kysyn edelleen kuka olen
ja miksi

Terhi Hannula,
Kirjoittajaryhmä Tapiiri

13.8.2010 Kari Mäkirannan teoksesta Tuntumaa-näyttelyyn

VEIJO SETÄLÄ

kuvanveistäjä, Pori

Työskentelee Porin lastenkulttuurikeskus - Satakunnan lastenkulttuuri-
verkostossa ja Porin taidemuseossa järjestelymestarina.

PAIKKA

2010

puuvaneri, naru, akryylimaali

korkeus 100 cm (121 x 105 x 100 cm)

Kuvanveistäjä Veijo Setälä toteutti näyttelyyn kaksi teosta. *Paikka* on tilallinen kuution muotoinen veistos, jonka läpi voi kulkea. Veistos on kuin hissi, jonka katosta roikkuu naruilla wc:n ovikylteistä tuttuja poika- ja tyttöahmoja. Kun astut *Paikka*-veistoksen sisään, teoksen hahmot koskettavat sinua. Veistoksen valkoisen pintavärin alta kuultaa paikoitellen punainen pohjamaali.

Teos, johon kävijä saa mennä sisään, koskea tai jolla on ääni tuntuu koko keholla.

Toisaalta taideteoksesta tuli hetkellinen tapahtuma, teko, kun lapset olivat teosten ääressä.

OLET TÄSSÄ

2010

puuvaneri, akryylimaali

korkeus 160 cm (132 x 122 x 160 cm)

Olet tässä-veistos on pyöriteltävä hyrrä, jonka esikuvana on kartoissa esiintyvä punainen "olet tässä" -merkki. Veistoksen isossa punaisessa pyörössä on pienempiä pyöreitä laattoja, joissa on sekaisin eri kirjaimia. Kirjaimista muodostuu sanat: olet tässä. Veistos on kuin suuri puun hyrrä. Veistoksen punaisen pintavärin alta kuultaa paikoin valkoinen pohjamaali.

Tärkeintä teoksessa oli sen sisältö eli se, millaisen vaikutuksen se teki näyttelyssä kävijään. Sama teos vaikuttaa eri ihmisiin eri tavoin. Punainen hyrrä suorastaan yllyttää pyörittämään sitä. Mutta toisaalta se myös rauhoitti etsimään kirjaimia veistoksen tasaiselta pinnalta.

Näkövammaisten esteettiset kokemukset ovat mahdollisia aivan samoin perustein kuin näkevien visuaaliset kokemukset. Pinnat, erilaiset materiaalit ja niiden kautta aikaansaadut kokemukset, kolmiulotteiset teokset ja käyttöesineet voivat herättää esteettisen nautinnon. (Lehtinen 2008, 29.)

Paikka/Olet tässä

Katosta roikkuvien ruuhka
ja näkymätöntä huumoria
ihmisiä pyörimisliikkeessä
harteilla, kukkamekoilla ja ilman
tulkaa vaan tänne tunneliin!
Meillä on täällä bileet
ja tunnumme hyvältä
vaikka meitä onkin monta-monta
ja äänemme saattavat pelottaa.
Olemme matkalla tuntemattomaan maahan,
sinne johon kaikki joskus haluavat
ja saat tunkeutua välistämme,
töniä ja tulla tönityksi
jos haluat mukaan.

20.8.2010

Terhi Hannula,
Kirjoittajaryhmä Tapiiri

IRINA ISAEV

Alussa totesin, että ryhmään liittyi vielä yksi taiteilija Irina Isaev. Mutta mitä tapahtui? Päivää ennen näyttelyn avajaisia jouduin hylkäämään Tuntumaan-tuotantoon viimeisenä valitun pietarilaisen taiteilijan Irina Isaevin teokset. Todellisuus paljastui vasta kun teokset oli purettu laatikosta. Olin tutustunut Isaevin teoksiin hyvän ystäväni välityksellä ja hänen suositteluunsa. Kuvat ja projektit Internet-sivuilla näyttivät hyviltä; ihastuin Isaevin tapaan työskennellä näkövammaisten lasten kanssa. Ajattelin, että nämä opetuksessa käytettävät valkoiset, kosketeltavaksi tehdyt eläimet sopivat näyttelyyn erityisesti ajatellen lapsiyleisöä. Kokoelmaan kuului kissoja, koiria, kanoja, jäniksiä ja sammakoita.

Eheän näyttelykokonaisuuden ja eheän taiteellisen esillepannon vuoksi jouduin tekemään päätöksen Isaevin teosten hylkäämisestä. Lupasin taiteilijalle toimittaa kosketeltavat eläimet Helsingin liris-keskukseen, näkövammaisten lastenkuntoutusosastolle. Näin teokset pääsivät oikeaan ympäristöön ja täyttämään niille tarkoitettua tehtävää. Lopulta myös taiteilija oli tyytyväinen ratkaisuuni.

NÄYTTELYSTÄ TIEDOTTAMINEN

TUNTUMAA

on lapsille tehty taidenäyttely

Porin Puuvillan Lankavärjäämössä järjestetään syksyllä taidenäyttely, jossa kerankin saa koskea, haistaa, kuulla ja maistaa. Tuntumaa-näyttely on suunniteltu näkövammaisille lapsille ja nuorille, mutta se tarjoaa kaikille mahdollisuuden tutustua aistien maailmaan.

Tuntumaa on kiehtova maa, josta löytyy kahdeksan taiteilijan teoksia. Taiteilijat tuovat lasten ulottuville kosketeltavia, kuunneltavia, tuoksuvia ja maistuvia tauluja, veistoksia ja installaatioita. Teoksista voi lukea niitä kuvailevat runomuotokuvat, jotka myös kootaan näyttelykirjaan sekä tekstinä että pistekirjoituksena.

Näyttelykierrokselle voi varata mukaansa oppaan, joka välittää lapsille näyttelyn ajatuksia ja innostaa heitä moniaistiseen kokemukseen.

Näyttelyn taiteilijat ovat **Sanna Heikintalo ja Jaana Teräväinen, Maarit Hedman, Kirsi Jaakkola, Mervi Kuittinen-Karivirta, Hilda Kozari, Kari Mäkiranta, Veijo Setälä ja TIP-Connection**

Näyttelyn tuottaminen/kuratointi on osa Marika Leinonen-Vainion taiteen maisterin opinnäytetyötä Aalto-yliopiston Porin taiteen ja median laitokselle. Näyttely toteutetaan Taikalamppu-verkostoon kuuluvan Porin lastenkulttuurikeskus -Satakunnan lastenkulttuuriverkoston kanssa. Näyttely on myöhemmin Hämeenlinnan lasten ja nuorten kulttuurikeskus ARXissa ja Näkövammaisten palvelu- ja toimintakeskus liriksessä.

Tuntumaa näyttelyn avajaispäivänä 10.9. Lankavärjäämössä nähdään myös Tuhkimo satuun perustuva nukketheateriesitys. Siinä yleisö saa kosketella ja tutkia käsin esityksen esineitä. Tuhkimo sopii näkövammaisten lisäksi kaikille, jotka haluavat kokeilla omaa herkkyyttään ja osallistua esitykseen silmät suljettuina.

TUNTUMAA 11.9. – 3.10.2010
ke – pe 12–18 ja la – su 11–16

Porin Puuvillan Lankavärjäämö
Siltapuistonkatu 2, Pori

Lisätietoja:
Porin lastenkulttuurikeskus - Satakunnan lastenkulttuuriverkosto
toiminnanjohtaja Päivi Setälä 044 701 1086, (02) 621 1086
paivi.setala@pori.fi

tuottaja/kuraattori Marika Leinonen-Vainio 050 5438 863
marika.leinonen-vainio@taik.fi

NÄYTTELYÄ TUKEVAT TAITEEN KESKUSTOIMIKUNTA, SUOMEN KULTTUURIRAHASTON VARSINAIS-SUOMEN RAHASTO, SOKEAIN LASTEN TUKISÄÄTIÖ JA RENOR

Onnistunut vierailu alkaa saavutettavasta tiedotuksesta. Tuntumaa-tuotannon tiedotus välitti näyttelystä tietoa ja edisti sen tunnettuutta. Tärkeää oli luoda *Tuntumaa*-näyttelystä myönteinen mielikuva niin näkövammaisille kuin näkeville. Tämä oli mahdollista yhdessä yhteistyökumppaneiden kanssa: yhdessä tietoa pystyttiin muokkaamaan eri käyttäjäryhmille soveltuviksi niin sisäiseen kuin ulkoiseenkin tiedottamiseen.

Porin lastenkulttuurikeskus lähetti omalle verkostolleen, kouluille ja päiväkodeille tietoa näyttelystä. Tietoa näyttelyn esteettömyydestä, aukioloajoista ja palveluista oli saatavilla lastenkulttuurikeskuksen ja näkövammaisten kulttuuripalveluiden Internet-sivuilla sekä lehdissä ja niiden yhteydessä ilmestyvissä ohjelmistokalentereissa.

Lastenkulttuurikeskus markkinoi näyttelyä aktiivisesti kouluille, päiväkodeille, erityiskouluille, toimintakeskuksille ja paikallisille vammaisjärjestöille. *Tuntumaa*-näyttelyn tiedot löytyivät muun muassa Porin lastenkulttuurikeskuksen internet-sivuilta, Näkövammaisten Keskusliiton internet-sivuilta, Kulttuuria kaikille internet-sivuilta ja Taideteollisen korkeakoulun Aalto yliopiston, Porin taiteen ja median laitoksen ja Facebook -sivuilta. Näyttelykutsuja ja tiedotteita lähetettiin myös kaikille Porin seudun näkövammaisille perheille.

Näyttelystä kirjoittivat Turun Sanomat, Satakunnan Kansa, Pikku Kansa, Hämeen Sanomat, Silmäterä- ja Matkaan-lehti. Myös Yle teki jutun näyttelystä radioon sekä Lounais-Suomen uutisiin.

Julisteet ja kutsut

Tuntumaa-näyttelyn juliste toteutettiin myös kohokuvana. Kohokuva valmistettiin kuohupaperista. Kuohupaperin perusmateriaalina on tavallinen paperi, jonka pintaa peittävät pienet muovikuulat. Paperia kuumennettaessa kuulat alkavat turvota, ”kuohuta”. Kuohupaperille voidaan joko piirtää tai sille voidaan kopioida kuva, minkä jälkeen sitä käsitellään erityisessä offsetpolttimessa, jolloin paperin mustatut alueet turpoavat - syntyy kohokuva.

TAIDENÄYTTELYSSÄ SAA KOSKEA, HAISTAA, KUULLA JA MAISTAA

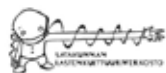
TUNTUMAA

11.9.-3.10.2010

PORIN PUUVILLAN LANKAVÄRJÄÄMÖ, SILTAPUISTONKATU 2
KE-PE 12-18, LA-SU 11-16

SANNA HEIKINTALO JA JAANA TERÄVÄINEN
MAARIT HEDMAN, KIRSI JAAKKOLA, Mervi KUITTINEN-KARIVIRTA
HILDA KOZARI, KARI MÄKIRANTA, VEIJO SETÄLÄ JA TIP-CONNECTION

NÄYTTELYÄ TUKEVAT TAITEEN KESKUSTOIMIKUNTA, SUOMEN KULTTUURIRAHASTON VARSINAIS-SUOMEN RAHASTO, SOKEAIN LASTEN TUKISÄÄTIÖ JA RENOR

Pyysin palautetta julisteesta Näkövammaisten Keskusliiton esteettömyys-
asiamieheltä Hanna-Riikka Rissaselta (arkkitehti SAFA). Häneltä saa-
dun palautteen pohjalta tehtiin muutoksia, muun muassa tekstin kokoa
suurennettiin. Keltainen fontti rauhallisella, tummalla taustalla sai hyvää

palautetta. Suunnittelun lähtökohtana oli toteuttaa mahdollisimman selkeä juliste – voimakkaat värikontrastit ja selkokielen käyttämä Arial-fontti.

Julisteen lopputulokseen vaikuttivat myös taiteilijoilta saadut kommentit. Päivi Setälän ja esteettömyysasianmiehen Rissasen palautteet olivat arvokkaita julisteen valmiiksi saattamisessa. Kutsut lähetettiin kirjeitse näkövammaisille ja sähköpostitse tiedotusvälineille, kouluille, päiväkodeille ja näkövammaisille eri järjestöjen kautta. Näkövammaisten kulttuuripalvelun kulttuurisihteeri Tanja Rantalainen (ent. Turunen) välitti tietoa internetin välityksellä näkövammaisten omille keskustelupalstoille.

Julisteen ja kutsun toteutti Turun AMK:n Taideakatemia graafisen suunnittelun opiskelija Markus Toivanen.

YLEISÖN KOHTAAMINEN

Saavutettavuutta ja esteettömyyttä on myös se, että asiakasta kohdellaan kohteliaasti ja huomaavaisesti. *Tuntumaa*-näyttelyn oppaalla oli riittävästi aikaa kertoa ja opastaa. Nyrkkisääntönä toimii, että kun puhut näkövammaiselle, esittele itsesi ja kosketa näkövammaista kevyesti käsivarteen, jotta hän tietää sinun puhuvan juuri hänelle. Opas käyttää täsmällisiä ilmauksia, kuten ”minusta katsottuna”, ”oikealla”, ”vasemmalla” jne. Opas huolehtii myös siitä, että esteet tai kulmat kierretään tarpeeksi kaukaa.

Saavutettava ripustus

Tuntumaa-näyttelyn teosten ripustuksessa otettiin huomioon näkövammaiset lapset siten, että teoksiin ylettyi koskemaan, haistamaan, maistamaan ja tutkimaan. Ripustuskorkeuden lisäksi huomioin teosten sijoittamisen turvallisesti Lankavärjäämään. Setälän veistokset olivat keskellä tilaa. *Olet tässä*- ja *Paikka*-teokset tarvitsevat tilaa ympärilleen, jotta niiden toiminnallisuus toteutuu; hyrrää voi pyörittää ja *Paikka*-veistoksen läpi voi kulkea turvallisesti törmäämättä toiseen teokseen. Maalaukset olivat

seinillä, lakanainstallaatio sijoitettiin takaseinän nurkkaan, jotta teos voisi luoda turvallisen ja rauhallisen tilakokemuksen. Innostuessaan lapset saattoivat leikkiä piiloa häiritsemättä muita kävijöitä. Soiva veistos, *Hetki tuntumalle*, oli seinän vieressä lähellä ikkunalautaa. Se muodosti paikan teoksen äänilaitteille, jotka kätkeytyivät mustan kankaan alle (Hämeenlinnan näyttelyssä ne piilotettiin teoksen alla olevaan vanerilaatikkoon). *Heränneet*-teoksen munat jätettiin rohkeasti näyttelytilan lattialle, jotta niiden seassa saattoi kävellä. Osa munista kiinnitettiin kattoon. Ratkaisu tarjosi mahdollisuuden mielikuvitukselle: ovatko jättiläisperhoset ne sinne muni- neet? Lattialla olevat munankuoret saattoivat olla perhosten hylkäämiä. *Muistoja tulevaisuudesta*-teoksen paikka oli lähellä ikkunaseinää. Luonnonvalossa sekä näkevien että heikkonäköisten oli houkuttelevaa istahtaa tyynyille lukemaan kuvakortteja.

Näyttelyripustuksen kävi ”tarkistamassa” Näkövammaisten Keskusliiton palveluksessa toimiva esteettömyysasiamies Juha Seppälä. Teosten ripustus sai hyväksynnän – valintani olivat perusteltuja. Lattiaan maalatut teosmerkinnät (voimakkailla perusväreillä ottaen huomioon värikontrastit) olisivat helpottaneet heikkonäköisten liikkumista tilassa. Tämä ei ollut

mahdollista, koska Lankavärjäämööön ei saanut tehdä pysyviä muutoksia. Seppälä totesi ripustuksen turvalliseksi ja helposti lähestyttäväksi. Näyttelyn ripustus sai kehuja myös pyörätuolilla liikkuvilta kävijöiltä.

Teoskyltit

Teoskyltit kertoivat teoksen nimen, tekijän ja valmistumisvuoden, pisteillä ja tekstinä.

Teosteksteinä runomuotokuvat

Tuntumaa-näyttelyn tekstit ovat kirjailijoiden kirjoittamia runomuotokuvia näyttelyn teoksista. Runomuotokuvat kuvailivat teoksen maailmaa laajemmin luomalla niille tarinat. Tosin teokset eivät välttämättä tarvitse runoja rinnalleen tai päinvastoin. Halusin kokeilla toimivatko runomuotokuvat kuvailutulkkeina teoksille. Runot syntyivät taiteilijoiden työhuoneissa, keskeneräisen teoksen ääressä Porissa, Helsingissä ja Turussa. Runomuotokuvat sijoitettiin näyttelytilassa teosten läheisyyteen jalustojen päälle, joten niitä

saattoi lainata ja lukea istuen. Runomuotokuvien tekstit olivat luettavissa mustatekstinä sekä pistekirjoituksena. Näyttelyn opas tai näyttelykävijän henkilökohtainen avustaja oli käytettävissä myös tekstien lukijana. Kaikille näyttelyvieraille en voinut jakaa tekstejä, koska budjetti oli niukka ja pistekirjoitusarkit ovat kalliita. *Tuntumaa*-näyttelyn pienimmät kävijät olivat enemmän kiinnostuneimpia teoksista kuin teksteistä.

Runot koottiin myös näyttelykirjaan yhdessä teoskuvien kanssa. Myöhemmin runomuotokuvat tulevat olemaan kuunneltavia myös internetissä.

Runomuotokuva on runouden laji, jossa runoilija kirjoittaa muotokuvan näkemästään. Runomuotokuva poikkeaa tavallisesta runosta siten, että se syntyy paikan päällä, tässä ja nyt, ja runoilija luovuttaa runon kohteelleen. Sitä ei hiota kirjoittajankammion yksinäisyydessä eikä se jää pysyväksi monumentiksi runokirjan sivulle, vaan se syntyy ihmisten kohtaamisesta.

Tuntumaa-näyttelyssä kirjoitimme ensimmäistä kertaa kirjaan painettavia runoja. Tämä oli myös ensimmäinen kerta, kun emme kirjoittaneet muotokuvia ihmisistä, vaan taideteoksista. Tehtävämme oli kuvailla sitä, miltä teokset näyttävät, mutta tempauduimme usein paljon syvemmälle. Runot eivät voikaan pyrkiä objektiivisuuteen, vaan niissä puhuvat teoksen herättämät tunteet ja tunnelmat. (kirjailija Terhi Hannula, Tapiiri-ryhmä 2010)

Opastukset

Näkevät saavat teoksista yleiskuvan nopeasti. Emme edes tule ajatelleeksi, että luomme ensisilmäyksellä kokonaisuuden useista eri osista. Näkövammaisilla tunto tarjoaa yleiskuvan vasta etsinnän jälkeen. Opastaessa on hyvä muistaa, että tuntohavainto on aikaa vievää ja edellyttää kärsivällisyyttä ja keskittymistä. Tuntoaisti nivoo pieniä osasia yhteen. Osasten yhdistäminen käyttökelpoiseksi kuvaksi on pikemminkin ajattelu- kuin havaintoprosessin tulos. (Lehtinen 2008.)

Aivotutkimuksissa on todistettu, että ns. kädentaito ei ole kädessä vaan aivoissa. Ihmisen silmän ja käden välillä on aistimellinen koordinaatio eli ihmisen sormenpää välittää yhtä paljon informaatiota kuin silmä. Konkreettisia, käteen liittyviä sanoja, ovat esimerkiksi käsite, käsittämätön, käteinen, kätevä jne. Ihmisen hermostossa tai aivosoluissa ei ole erillisiä/erityisiä näkö- tai tuntoaistimussignaaleja. (Lehtinen 2008, 79.)

Työnjako opastuksissa

Porin lastenkulttuurikeskus antoi suuren työpanoksen *Tuntumaa*-näyttelyn opastusten suunnitteluun ja toteutukseen sekä oppaiden koulutukseen. Keskuksen taiteilijat hoitivat kaikki opastuksiin liittyvät käytännön toimet: tiedotuksen, markkinoinnin, varaukset ja itse opastukset. Opastetut kierrokset järjestettiin pääsääntöisesti maanantai- ja tiistaipäivien aamuihin, kun näyttely oli muulta yleisöltä suljettu. Vastasin näyttelyn viikonloppuvalvonnasta ja opastuksista.

Lastenkulttuurikeskus räätälöi jokaiselle ilmoittautuneelle ryhmälle näyttelykäynnin suunnitteleamalla sen etukäteen ryhmän yhteyshenkilön kanssa. (niin Porissa kuin Hämeenlinnassakin) Siten vierailuaikaa ei tarvinnut käyttää ryhmän tarpeiden selvittämiseen. Näin ryhmä pystyi myös itse vaikuttamaan vierailuunsa ja oppaalle se antoi varmuutta.

Tuntumaa-näyttelyn kokemukset osoittivat, että tämäntyyppinen näyttely vaatii aina jonkinasteisen opastuksen ja siksi opastusvalmiudet on organisoitava etukäteen. Käytäntö opetti, että opastettavien ryhmien tulisi olla pieniä keskittymisrauhan ja hyvän ilmapiirin luomiseksi. Siksi myös katetaan ennakkotiedottamiseen kouluille ja päiväkodeille tulee panostaa. Opastetuilla kierroksilla huomasin, että opettajan aktiivinen rooli luokkansa näyttelykäynnin suunnittelussa ja orientoinnissa on tärkeää.

PALAUTTEISTA

Sain *Tuntumaa*-näyttelyn kokeneilta ihmisiltä positiivista palautetta. Kävijät kommentoivat, että tällaisia kokonaisvaltaisia aistielämyksiä kaivataan lisää. Näyttely sai kiitosta monipuolisista ja vahvoista itsenäisistä teoksista ja että ne olivat ammattitaiteilijoiden tekemiä. Oli hieno huomata, että näyttelyn teokset toimivat hyvin monella lailla ripustettavinakin niin Porissa, Hämeenlinnassa kuin Helsingissä.

Näyttely oli menestys; kävijöitä, etenkin ryhmiä, olisi tullut varsinkin näyttelyn lähestyessä loppuaan enemmän kuin pystyttiin ottamaan vastaan. Porissa kävijöitä oli yhteensä 1322. Käyntivarausten tehneitä päiväkotiryhmiä oli 19 ja koululaisryhmiä 19, joukossa useita erityisryhmiä.

Hämeenlinnassa *Tuntumaa*-näyttelyssä vieraili kaiken kaikkiaan 1613 kävijää. Opastuksia oli 51 kappaletta ja näyttely antoi aiheen 12 työpaajaan. Eniten näyttelyssä vieraili päiväkotiryhmiä ja alakoululaisia, ohjaustoiminnan ja hoitoalan opiskelijat vierailivat näyttelyssä omiin opintoihinsa liittyen. Lisäksi taiteen perusopetuksen oppilaat kävivät näyttelyssä ahkerasti. Näyttelystä saadussa palautteessa kiitettiin sitä, että teoksiin sai kerrankin koskea.

TUNTUMAA-NÄYTTELY JA DESIGN FOR ALL

Ennakkokäsitys näyttelyä suunnitellessa oli, että teemme jotain pienen marginaalinryhmän huomioimiseksi. *Tuntumaa*-näyttely osoitti, että se palveli hyvin monenlaisia yleisöjä. Vaikka ei-näkövammaisille kävijöille kokemus onkin erilainen kuin näkövammaisille, molemmille ryhmille näyttely oli elämys. Näyttelykävijät poikkesivat toisistaan paljonkin, mutta kaikille löytyi sopiva tapa tutustua teoksiin. Näyttely antoi aiheetta tarttua asioihin taiteen ja aistikokemusten kautta. Myös erityisryhmien tarpeisiin näyttely oli yllättävän monipuolinen ja toimiva. Kävijöinä oli muun muassa autistisia ja vaikeasti kehityksessään viivästyneiden lapsia ja nuoria, harjaantu-

misopetuksessa olevia, neurologisia ja sosioemotionaalisia vaikeuksia ja käytöshäiriöitä omaavia henkilöitä. Esimerkiksi vaikeasti kehitysvammaisten ryhmissä koettiin tärkeäksi harjoitella kokonaisvaltaista oman kehon hahmottamista taideteoksen kanssa syntyneen vuorovaikutuksen kautta. Huomasin, että tällöin näyttelyn teosten toiminnallisuus oli tärkeässä asemassa.

Liikkumis- ja toimintaesteisten lasten oli myös helppo tulla näyttelyyn oman ohjaajansa ja ryhmänsä kanssa. Tulevaisuudessa näkövammaisia aikuisryhmiä kannattaisi aktiivisesti ja säännöllisesti lähestyä, sillä monet ovat tottumattomia kulttuuripalvelujen käyttäjiä.

MITÄ TUOTTAJA TEKEE?

Tuntumaa-tuotannon käytännön toimia riitti loppuun asti: yhteydenpito kahdeksaan taiteilijaan, nukketeatteriryhmään, näkövammaisten lasten perheisiin, tilan etsintä, rahoituksen järjestäminen (apurahahakemusten täyttäminen), markkinointi ja tiedotus, teosten kuljetukset näyttelypaikalle (aikataulun laatiminen ja kuljetuksen varaaminen), mukanaolo näyttelyn ripustuksissa ja puruissa (jälkityöt, mm. siivous) sekä näyttelypaikkojen järjestäminen (Pori, Helsinki, Hämeenlinna ja Tampere).

Tuntumaa-tuotannon tuottaminen päätoimisentyön ohessa vaati ketterää projektinhallintaa: kattavan ennakkosuunnitelman, mutta myös kykyä mukautua tuotannossa tapahtuviin muutoksiin. *Tuntumaa*-näyttelyn kohdalla muutokset liittyivät näyttelyn sisältöön, Irina Isaevin teoksiin. Muutos oli yllättävä, mutta ei harvinainen etenkin taiteen tuotannoissa, eikä ehkä aivan arvaamatonkaan, koska en tuntenut Isaevia. Tilanne oli otettava haltuun nopeasti, jotta työrauha säilyi. Varasuunnitelma onnistui ja Isaevin teokset, valkoiset eläimet, löysivät paikkansa Helsingin Iiris-keskuksessa näkövammaisten lasten osastolta.

Tuotannon onnistumisen kannalta tärkeää oli toimiva vuorovaikutus ja sitä kautta syntynyt luottamus yhdessä toteutettavaan *Tuntumaa*-näyt-

telyyn. Säännöllinen yhteydenpito, erityisesti tapaamiset ja ennakkoon sovitut vastualueet, synnyttivät onnistuneen tuotannon.

MITÄ TUOTANNON TEKEMINEN ANTOI?

Tuotannon edetessä kiinnostuin laajemmin saavutettavuudesta: valmistui myös näkövammaisille suunnattu teatteriesitys. Tuotanto sai minut kiinnostumaan myös kuvailutulkkauksesta. Hakeuduin koulutukseen ja suoritin kurssin vuoden 2011 aikana.

Kurssin lopputyönä kuvailutulkkasin Quantum Circus -sirkusesityksen, Turun yliopiston kvanttifysiikan tohtorikoulutettavien ja Turun AMK:n Taideakatemiaan sirkusopiskelijoiden yhteistyössä toteutetun production Logomossa Turussa elokuussa 2011.

Esitys *Taktil; Tuhkimo*

Taktil; Tuhkimon lähtökohtana oli toteuttaa esitys käyttäjäläh- töisesti näkövammaisille lap- sille. Näkövammaisten lasten aluesihteerin Jaana Engblomin välityksellä löysimme pilottiko- keiluun kolme näkövammaista perhettä. Perheet tulivat in- nostuneesti mukaan, joten yh- teistyö lähti käyntiin sujuvasti

neljän tapaamiskerran aikana. Esityksen ohjaaja Anna Ivanova-Brashin- skaya valitsi Tuhkimo-sadun ryhmän työstettäväksi. Lapset osallistuivat esityksen toteutukseen valitsemalla heitä kiinnostavia ja heille mieluisia materiaaleja sekä antaen ideoita toteutukseen.

Esityksessä yleisö sai koristella Tuhkimon mekon linsseillä ja herneillä.

YHTEENVETO

Saavutettavuus on laaja ja monia osa-alueita käsittävä kokonaisuus. Tuntumaa-tuotannon keskeiseksi kohderyhmäksi nostin näkövammaiset, jotka tavallisesti kohtaavat monia esteitä päästä ja osallistua kuvataidenäyttelyihin. Taide ja kulttuuri kuuluvat myös näkövammaisille, sillä ne ovat väyliä myös muuhun yhteiskunnalliseen osallistumiseen. *Tuntumaa*-näyttelyssä kävijät saivat ottaa tuntumaa moniaistiseen taiteeseen.

Opinnäytetyöni tavoitteena oli lisätä omaa ammatillista osaamistani ja jakaa siitä esille nousseita näkökulmia muille kentän toimijoille. Osaamiseni laajeni saavutettavan palvelun tuottamisessa, mutta myös vierailu kuraattorin roolissa toi uusia ajatuksia työhöni. Tavanomaisempaa on, että tuottaja tuottaa eikä puutu taiteen sisältöön. *Tuntumaa*-näyttelyn toteuttaminen vaati myös taiteen sisällöllistä arviointia.

Tuntumaa-tuotannon aikana tein yhteistyötä yksittäisten perheiden kanssa sekä myös laajemmin, esimerkiksi Näkövammaisten Keskusliitossa toimivien henkilöiden kanssa. Yhteistyön avulla saimme karsittua suurimmat osallistumiseen liittyvät esteet. Ulkopuolista asiantuntemusta oli helppo saada, sillä saavutettavuuden edistäminen on koettu tärkeäksi esimerkiksi erilaisten järjestöjen taholta.

Ylipäättään olisi hyvä, jos ihmiset uskaltaisivat luottaa enemmänkin oman kehonsa viesteihin taiteen parissa, ja hyvä on sekin, jos opimme ymmärtämään monenlaisia tapoja aistia tätä maailmaa. Joskus se riippuu ihmisen omasta valinnasta, joskus meille eri syystä kertyneistä taidoista ja perusominaisuuksista tai vaikka sairauden mukanaan tuomista muutoksista aisteissamme. Kaikki sellaiset toimet, joilla opimme ymmärtämään toisiamme ja erilaisia tapojamme toimia, ovat toivottavia, ja tällaiset näyttelyt ovat varmasti hyviä askeleita tällaiseen suuntaan. (Satu Itkonen, FM, tietokirjailija, taidearvostelija, vapaa museopedagogi, 2011)

TIP -Connection -ryhmän toteuttama *Taktiil-Tuhkimo* on moniaistinen esitys. Tarina rakentui Tuhkimo -sadun ympärille. Esityksen visuaalisuus luotiin kuulo-, haju- ja tuntoaistien välityksellä. Musiikki ja äänimaisema luotiin paikan päällä näyttelytilassa käyttäen eri instrumentteja.

Näyttelyn avajaisissa oli lähes 200 vierasta

KIITOS

Suuret kiitokset Tuntumaa-tuotannon taiteilijoille ja yhteistyökumppaneille

Kiitos Taiteen keskustoimikunta, Suomen Kulttuurirahaston Varsinais-Suomen rahasto, Sokeain Lasten Tukisäätiö, Näkövammaisten Kirjastoyhdistys ja Suomen Näkövammaissäätiö

LÄHTEET

Heikkinen Piia, ”Täyttä elämää sormituntumalla”,
Turun Sanomat, 9.11.2009

Honkanen, Leena ja Vartio, Eero, 1998: *Sanoilla maalattu maisema*,
Tutkimus syntymäsokeiden visuaalisesta maailmankuvasta,
Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi

Könkkölä, Kalle, 2003: *Tunne oikeutesi; Pidä puolesi; Auta muitakin;
Vammaisten ihmisten ihmisoikeus*.
Valtakunnallinen vammaisneuvosto – julkaisuja 1. Helsinki

Lahtinen, Riitta, 2008: *Haptiisit ja hapteemit*.
Tapaustutkimus kuurosokean henkilön kosketukseen perustuvan
kommunikaation kehityksestä. Väitöskirja, Helsingin yliopisto,
Soveltavan kasvatustieteen laitos. Cityoffset Oy, Tampere

Lahtinen, Riitta, Palmer, Russ & Lahtinen, Merja, 2009: *Aisti kuvailu*.
Art-Print Oy, Helsinki

Lehtinen, Marjatta, 2008: *Näköstellään*. Näkövammaisten kuvailmaisu.
Multiprint Oy

Ojamo, Matti, 2009: *Näkövammaisten vuosikirja*.
Stakes, Näkövammaisten Keskusliitto ry, Helsinki

Salovaara, Sari, 2006: *Tervetuloa museoon?*
Valtion taidemuseo edistää kulttuurista tasa-arvoa Suomessa

Salovaara, Sari, 2002: *Saavutettavuus-projekti Valtion taidemuseossa
1999-2001*

Svensson, 2003:
Museo kaikille; Pohjoismainen esteettömyys ja saavutettavuusopas
(suom. toim. Sari Salovaara)

Teräsvirta, Mikko, 2007 toim: *Kättä pidempää – opas asiakaspalvelun
saavutettavuuteen*. Museovirasto

Tuulas, Minna, 2006: *Aistien museo*.
Kehittämishanke: moniaistinen museo-opastus

Verkkolähteet:

Näkövammaisten kulttuuripalvelut, sivuilla käyty 1.9.2010
www.kulttuuripalvelut.fi

Suomen *Design for All* -verkosto, sivuilla käyty 10.9.2009
<http://www.stakes.fi/dfa-suomi/>
Valtakunnallinen vammaisneuvosto VANE, sivuilla käyty 10.9.2009
<http://www.vane.to>

Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus, sivuilla käyty 10.9.2009
Opetusministeriön toimenpideohjelma 2006–2010
Opetusministeriön julkaisuja 2006:6

Vähemmistövaltuutettu, sivuilla käyty 10.9.2009
http://www.mol.fi/mol/fi/06_tyoministerio/02_organisaatio/02_vahemmis-tovaltuutettu/index.jsp

Tietopankit:

Art beyond sight
<http://www.artbeyondsight.org>

Invalidiliiton esteettömyyssivusto:
<http://www.invalidiliitto.fi/esteettomyys/index.html>

Kulttuuria kaikille -neuvontapalvelu: <http://www.kulttuuriakaikille.fi>

Näkövammaisten Keskusliiton ohjeet tiedonsaannin esteettömyydestä:
<http://www.nkl.fi/tietoa/esteettomyys/tiedons.htm>
<http://dfasuomi.stakes.fi/FI/DFA+tieto/index.htm>

Puhevammaisille ja selkokielen käyttäjille suunnattujen verkkopalvelujen kehittämiseen keskittynyt Papunet-sivusto:
<http://www.papunet.net/>.

Yhdenvertaisuutta käsittelevä materiaalipankki:
<http://www.yhdenvertaisuus.fi>